

İslam Tarihi ve Tarihçileri

Ahmet Emin

Çev: Mustafa Baş

Yayın No: ---

----- Serisi : --

Duha'l-İslam kitabının II. Cilt 319-363. Sayfalarındaki aynı isimli bölümden tercüme edilmiştir.

ANKARA-1996

ISBN 975-94786-0-9

Yayıncı Sertifika No: 15402

© Bütün Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.

-. Baskı, ----- 2012, Ankara, ----- adet.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Kurulu'nun

----- tarih ve ----- sayılı kararıyla uygun görülmüş ve

-----'nin ----- tarih ve -----

sayılı kararıyla basılmıştır.

TÜRKİYE DİYANET VAKFI

Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

Alinteri Bulvarı 1256 Sokak No:11

Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312. 354 91 31 (pbx) Faks: 354 91 32

e-posta: tdvyayin@diyanetvakfi.org.tr

ANKARA DİN GÖREVLİLERİ YARDIMLAŞMA DERNEĞİ
İLMİ ESERLER SERİSİ / 1

İSLAM TARİHİ VE TARİHÇİLERİ

Ahmet EMİN

Tercüme
MUSTAFA BAŞ

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	9
ÖNSÖZ	11
TAKRİZ	13
GİRİŞ	15

I. BÖLÜM

SİYER VE MEGAZI TARİHÇİLİĞİ

BİRİNCİ TABAKA TARİHÇİLERİ	19
EBAN BİN OSMAN BİN AFFAN.....	19
URVE BİN ZÜBEYR	20
ŞURAHBİL BİN SA'D.....	22
VEHB BİN MÜNEBBİH.....	22
İKİNCİ TABAKA TARİHÇİLERİ.....	24
ABDULLAH BİN EBU BEKR BİN HAZM	24
ASIM BİN ÖMER BİN KATADE EZ-ZAFRÎ	25
İBN-İ ŞİHAB EZ- ZÜHRÎ.....	26
ÜÇÜNCÜ TABAKA TARİHÇİLERİ.....	28
MUSA BİN UKBE.....	28
MA'MER BİN RAŞİD	29

İBN-İ İSHAK	30
İBN-İ İSHAK'IN MEGAZİSİ,.....	32
EL-VAKIDİ	36
VAKIDİ'NİN TARİHÇİLİĞİ	38
İBN-İ SA'D	41
BU DÖNEM TARİHÇİLİĞİNİN	
DEĞERLENDİRMESİ	42

II. BÖLÜM

OLAYLAR VE İHTİLAFLAR TARİHÇİLİĞİ

OLAYLAR VE İHTİLAFLARIN TARİHİNİ	
YAZMAYA SEVK EDEN SEBEPLER	45
EBU MİHNEF LUT BİN YAHY A EL-EZDİ	48
SEYF BİN ÖMER	50
EL-MEDAİNİ	51
ZÜBEYR BİN BEKKAR	52

III. BÖLÜM

NESEP İLMİ

NESEP İLMİ VE İLK NESEP ALİMLERİ	55
İLK NESEP ÂLİMLERİ	56
DAĞFEL BİN HANZELE EŞ-ŞEYBANİ	57
MUHAMMED BİN SAİB EL-KELBİ	58
HİŞAM EL- KELBİ	58

IV. BÖLÜM

MİLLETLER VE DİNLER TARİHİ

MİLLETLER VE DİNLER TARİHİNİ YAZMAYA SEVK EDEN SEBEPLER	61
--	----

V. BÖLÜM

BİYOGRAFİ TARİHÇİLİĞİ

BİYOGRAFİ YAZMAYA SEVK EDEN SEBEPLER	65
---	----

VI. BÖLÜM

AHBAR (UYDURMA HABERLER)	71
--------------------------------	----

EL- HEYSEM BİN ADİYY ET – TAİ EL-KUFİ EL-AHBARİ	72
--	----

DEĞERLENDİRME	76
---------------------	----

SONUÇ	78
-------------	----

TAKDİM

Şanlı tarihimiz, Türk-İslam medeniyetinin kültür üstünlüğü örnekleriyle doludur. Bizim yetiştirdiğimiz İslam âlimlerinin yanında ders görmek için Arap ve Acem talebeler memleketimize gelirlerdi. Onun için bir zamanlar sahip olduğumuz kültür üstünlüğünü yeniden kazanmak ve milletimizin yetiştirdiği İslam âlimlerinin yanında ilim öğrenmek maksadıyla memleketimize gelen İslam dünyasının öğrencileri için, ülkemizi kültür ve medeniyetin merkezi durumuna getirmek zorundayız,

Diğer taraftan İslamiyet, bizim dinimizdir; mazi-mizi dolduran bir imandır, tarihtir, bir renktir, kütüphaneler dolusu eserdir, millet ve vahdet unsurudur ve kültürümüzün tamamlayıcısıdır.

İslami konularda her husus derin araştırmalar yapılmasını beklemektedir. Zaman değişiyor, her şey akıp gidiyor ve her sabah yeni meseleleri beraberinde getiriyor.

Müslüman Türkiye'mizi meselelerinde yalnız bırakmayacak, anlar gibi kütüphanelere doluşacak eserleri didik didik edecek, sonra da o bilgilerin münazarasını ve münakaşasını yapacak ve her şeyi bir hak delile dayandıracak ilahiyat sahasında çalışma yapacak genç araştırmacılar ile müftü, vaiz ve din görevlilerimize yardımcı olmak gayesiyle Diyanet İşleri Başkanlığı müfettiş yardımcılarında Mustafa BAŞ' ın

tercüme ettiği bu eser Türk ilim aleminin hizmetine sunulmuştur.

İnşallah bu eseri, diğer eserler takip edecektir. Türk ilim hayatına bu tür eserleri kazandırmak ve mensuplarımıza yardımcı olmak bizi memnun edecektir.

Çalışmak bizden, başarı Allah Tealâ'dandır.

Mehmet Zeki ARSLAN
Ankara Din Görevlileri
Yardımlaşma Derneği Başkanı

ÖNSÖZ

Tarih, genel anlamı itibarı ile insanların ve olayların ilmidir. Bu sebeple tarih ilmi, bütün milletlerin önem verdikleri ve nesiller boyu birbirine ulaştırdıkları ilimlerden biri olmuştur. Bir insan, nasıl uzun zaman yaşamış olan birinin tecrübelerinden istifade ediyorsa, toplumların da birbirinin tecrübelerinden istifade etmeleri çok doğaldır. Milletler, geçmiş dönemlerde yaşamış olan olayları öğrenmek ve bu olaylardan ibret alarak istifade etmek için bu ilme önem vererek geliştirmişlerdir.

Tarih ilmi, İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren Müslümanlar arasında da revaç bulmuş bir ilimdir. Başlangıçta, Hz.Muhammed'in (s.a.s) hayat hikâyesi ve yaşadığı dönemdeki olayların anlatılması olan İslam Tarihçiliği, daha sonraki dönemlerde bütün İslami olayların nakledildiği haberler olarak ortaya çıkmaktadır. İlk dönemlerde hadisler gibi ve hadislerden bir bölüm olarak rivayet edilen İslam Tarihçiliğinin, daha sonraki dönemlerde hem yazılı, hem de müstakil hale dönüştüğü görülmektedir. Bu dönemlerde, İslam Tarihçilerinin, hadisçilerden ayrı olarak bu ilimde temayüz ettikleri ve gayretlerini bu sahaya yönelttikleri anlaşılmaktadır.

İslam Tarihi, müstakil bir ilim haline geldikten sonra tarihçiler, bir taraftan İslami dönem olaylarını incelerken, diğer taraftan cahiliye dönemi ve geçmiş milletlerin tarihi ile ilgili haberleri de tedvin etmeye başlamışlardır. Bu haberler, genelde rivayet yoluyla tarihçilere ulaşmış, onlarda, bu rivayetleri kitaplarına

alarak yazmışlardır. İslam toplumunun yayılmış olduğu sınırlar genişlediğinde ise, yeni çıkan problemlerle tarihçilerin yönelmiş olduğu alanlar da çoğalmıştır. Bu dönemlerde, biyografi tarihçiliği, bölgesel tarihçilik gibi dalların yanında, dinler ve mezheplerin tarihçiliği de tarihin dalları olarak ortaya çıkmıştır.

Ahmet Emin'in “**Duha’l-islam**” isimli eserinin, 2. cildinin 319-363. sayfeleri arasında yer alan “**İslam Tarihi ve Tarihçileri**” başlıklı bölümde, İslam Tarihi ve tarihçileri ile ilgili önemli bilgiler verilmektedir. İlk dönemden itibaren, tabaka tabaka İslam Tarihçilerini ele alan Ahmet EMIN, ayrıca Müslümanlar arasında rağbet edilen tarih dalları ve bu dallarda telifleri bulunan bazı kişiler hakkında açıklamalarda bulunmaktadır.

İslam Tarihi ve Tarihçileri hakkında değerli malumat içeren bu bölüm, Yüksek Lisans Dersleri esnasında kıymetli hocam Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ tarafından, tercüme edilmek üzere bana dönem ödevi olarak verilmiştir. Elinizdeki bu kitapçığın bastırılması fikri de yine kıymetli hocamın tavsiyesi üzerine oluşmuştur. Bu sebeple, yapılan tercüme konusunda bana vesile olan ve bu konuda yardımlarını esirgemeyerek yol gösteren değerli hocama şükranlarımı sunuyorum.

Mustafa BAŞ

TAKRİZ

Müslümanlar, milletlerin ve devletlerin “hayat hikâyesi” mahiyetindeki tarih ilmine özel önem verdiler ve çok seçkin tarihçiler yetiştirdiler. İslam kültür mirasını bu yolla yüz yıllar boyunca yaşattılar ve günümüze ulaştırdılar. Yaratılıştan bu yana insanlık tarihinde yaşanan önemli olayları, zaman ve mekan unsurlarını göz önünde bulundurarak ve kaynaklarını göstererek belirttiler. Öyle ki, İslam Tarihçileri geniş bilgileri ve zengin kültürleri ile ortaya koydukları eserler sayesinde sonraki nesillerin şükranlarına müstahak oldular.

İslam Âleminde tarihçilik “siyer ve megazi” tarihçiliği ile başladı; teracim, tabakat ve futuhat eserleriyle gelişti, mahalli ve milli tarih yazıcılığı ile olgunlaştı. Bu türlerdeki tarih çalışmaları hem “şifahi rivayetçilik an’anesi” hem de “ kitabi tarih yazıcılığı” yolları ile devam etti. Devlet adamlarının tarihçiliğin gelişmesini teşvik edici tutumları bu ilmin Müslüman toplumlar arasında sevilip yayılmasına tesir etti. Neticede, yaşanan ve yaşanılmış olan çağların tarih malzemesi toplandı; savaşlar ve olaylar, biyografi, ensab, ahbar, milletler, dinler, hükümdarlar ve alimler hakkında müstakil tarih kitapları yazıldı. Hadislerin tedvin ve tasnifi faaliyetleri ile tabakat ve teracim kitaplarının te’lifi tarihçiliğin gelişmesinde önemli rol oynadı.

Çağdaş tarihçilerden Ahmet EMİN'in, Mustafa BAŞ tarafından "İslam Tarihi ve Tarihçileri" ismiyle dilimize çevrilen çalışması, İslam Tarihçiliğinin teşekkülü ve ilk Müslüman tarihçiler hakkında değerli bilgiler vermektedir. Araştırmanın birinci bölümünde yazar,

İslam Tarihinin alanını belirleyen kısa bir açıklamadan sonra, ilk Siyer ve Megazi yazarlarını tabakalar halinde tanıtmaktadır. Üç tabakaya ayırdığı bu ilk siyer ve megazi yazarlarını telif ettikleri eserlerle birlikte okuyucunun bilgisine sunduğu gibi, kaynakları ve metotları hakkında da malumat vermektedir.

Ahmet EMİN, ikinci bölümde Müslüman tarihçileri, "Vakanüvislik Tarihi" yazmaya sevk eden sebepler üzerinde durmakta ve ilk vakanüvisleri tanıtmaktadır. Bu çerçevede, klasik İslam tarihinin haber kaynakları olma vasıflarını taşıyan Ebu Mihnef, Seyf b.Ömer, EI-Medaini ve Zübeyr b. Bekkar hakkında malumat vermekte ve hadis alimlerinin onlarla ilgili düşüncelerini aktarmaktadır.

Araştırmanın üçüncü bölümünü, nesep ilmi (soy-bilim) ve ilk nesep yazarlarına ayıran yazar, dördüncü bölümde, milletler ve dinler tarihini, beşinci bölümde, biyografi yazıcılığını, altıncı bölümde ise Ahbar konusunu kısa kısa ele almaktadır.

Sonuç ve değerlendirme kısımları ile tamamlanan bu çalışmada Ahmet EMİN, İslam Tarihçiliği ve ilk Müslüman tarihçiler hakkında önemli bilgiler vermektedir. Mustafa BAŞ'ın elinizdeki başarılı çevirisi bu kıymetli çalışmanın ihtiva ettiği malumatı Türk okuyucusuna aktarmaktadır. Kültür tarihimize katkıda bulunacak böyle bir araştırmayı başarıyla dilimize çeviren Mustafa BAŞ'ı kutluyorum.

Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ

GİRİŞ

İslam tarihinden öncelikle anlaşılan, Hz. Peygamber (SAV)'in hayatı ve buna bağlı olarak savaşlarıdır. Bu şekilde anlaşıldığında İslam Tarihi, iki şey üzerine dayanır: Birincisi; Cürhüm Kabilesi'nin haberleri; Zemzem'in kapatılması ve Kusay bin Kilab'ın haberleri, Kusay'ın Mekke'nin işlerinin üstesinden gelmesi, Kureyş Kabilesi'nin işlerini düzene sokması, Huzaa Kabilesi'nin ona yardımı, Ma'reb seddinin hikayesi vb.. gibi Araplar arasında dilden dile aktarılan Cahiliyye haberleridir. İkincisi; Resulullah'ın hayatı, doğumu, büyümesi; İslam'a daveti, müşriklerle olan mücadelesi ve savaşlarıdır. Kısaca, Hz. Peygamber'in doğumundan vefatına kadar olan bütün haberleri ile sahabinin, tabiin ve onlardan sonrakilerin rivayet ettiği hadislerdir. Tarihçiler, İslam ve cahiliyye dönemleriyle ilgili haberlerine, bu konularda rivayet edilen şiirleri de ilave ettiler. Ancak bu şiirlerin bir kısmı, güvenilir kimselere göre sahih, diğer bir kısmı ise sahih değildir.

Siyere, cahiliye döneminde Eyyam'ül Arab'ın rivayet edildiği metotla rivayet edilen İslam öncesi olaylar etki ettiği gibi, hadis metoduyla rivayet edilen İslami olaylarda etki etmiştir.

Peygamber (SAV)'in hayatı, hadiste rivayet edilen şeylere dahildi. Hz. Peygamberin hayatıyla ilgili hadisler, muhaddisin, kendisine ulaşan haberleri belli bir tertip olmaksızın topladığı dönemde dağınık haldeydi. Hadislerin, bölümler halinde tertip edilmesiyle birlikte, Onun hayatıyla ilgili hadisler müstakil bölümlerde

toplandı. Bu bölümlerin en meşhuru, "**Megazi**¹ ve **Siyer**" şeklinde isimlendirilen bölümlerdi. Sonra Siyer ve megazi bölümleri hadisten ayrıldı ve bu konularda müstakil kitaplar te'lif edildi. Fakat hadisçiler, bu konulara kitaplarında yer vermeye devam ettiler. Mesela: Müslim'de "**Kitab el-Cihad ve's- Siyer**", Buhari'de "**Kitab el-Megazi**", imam Ahmed'in "**Müsned**"inde "**Kitab el-Megazi**" bölümleri bulunduğu gibi, bunların dışında Hz. Peygamber'in (SAV) hayatına ilişkin başka bölümlerde de vardı.

Siyer ilmindeki te"lif zincirini aşağıdaki şema ile açıklayabiliriz.

1 "Megazi" kelimesi; "Megza" veya "Megzat" kelimelerinin çoğuludur. Bu iki kelime gaza yapılan yer veya gazanın kendisi anlamına gelmektedir. Daha sonra bunların manaları genişlemiş ve gazaların menkıbeleri için bu isim kullanılmıştır.

Siyer Yazarlarının Tabakaları

BİRİNCİ TABAKA

Eban bın Osman	Urve bın Zübeyr	Şurahbıl bın Sa'd	Vehb bın Münebbih
Medineli	Medineli	Medineli	Yemenli
(Ö.105 H)	(Ö.92 H)	(Ö 123 H)	(Ö 110 H)

İKİNCİ TABAKA

Abdullah bın Ebubekr	Asım bın Amr bın Katade	İbn-i Şihab ez- Zühri bın Hazm
Medineli	Medineli	Mekkeli
(Ö.185 H)	(Ö.120 H)	(Ö.124 H)

ÜÇÜNCÜ TABAKA

Musa bin Ukbe	Mamer bin Raşit	Muhammed bin ishak	el-Vekidi
Medineli	Basralı	Medineli	Medineli
(Ö 141 H)	(Ö 150 H)	(Ö 152 H)	(Ö207 H)

Ziyad el-Bekkai	Muhammed bin Sa'd	İbn-i Hişam
Küfeli	Basralı	
(Ö 183 H)	(Ö 230 H)	(Ö 218 H)

I. BÖLÜM

SIYER VE MEGAZI TARİHÇİLİĞİ

BİRİNCİ TABAKA TARİHÇİLERİ

Megazi ilminde ilk olarak eser te'lif ettiği bilinenler 4 tanedir.

EBAN BİN OSMAN BİN AFFAN

H. 105 senesinde vefat etti. Abdulmelik bin Mervan zamanında, Medine'de 7 yıl valilik yaptı. Hadis ve Fıkıh ilmine vukufiyeti ile tanındı. Görülen odur ki, onun topladığı Siret, Resulüllah'ın (SAV) hayatı hakkındaki hadislerin bulunduğu birkaç sahifeden başka bir şey değildi. İbn-i Sa'd'ın, Muğire bin Abdurrahman hakkında naklettiği şu söz bu durumuna delalet eder. "Muğire güvenilir biriydi, fakat az hadis rivayet ederdi. O, özellikle Resulullah'ın (SAV) savaşlarıyla ilgili hadisleri Eban bin Osman'dan aldı. Çoğu zaman bize o'nun rivayetlerini okur ve öğrenmemizi emrederdi."² Bununla birlikte ibn-i Sa'd ve ibn-i Hişam gibi ilk siyer yazarlarının, Sire konusunda Eban bin Osman'dan rivayette bulunmamaları gariptir.

URVE BİN ZÜBEYR

Urve, Mekk'e'nin seçkin ve şerefli ailelerinden birine mensuptu. Abdullah bin Zübeyr ve Mus'ab bin Zübeyr'in kardeşiydi. Babaları, Zübeyr bin Awam, anneleri ise, Hz.Ebubekir'in kızı Esmâ idi. Urve, 23 H. senesinde doğdu. Medine de büyüdü (yetişt), birçok sahabiden hadis ve haber öğrendi. Hadis aldığı kim-selerden bazıları şunlardır; Babası Zübeyr bin Avvam, Zeyd bin Sabit, Üsâme bin Zeyd, Ebu Hureyre, Abdullah bin Ömer' ve Abdullah bin Abbas.

O, Emevi ailesini sevmezdi. Medine'de Mescid-i Nebi'de, Hz.Hasan'ın oğlu Ali ile oturur ve genel durumu değerlendirirdi. Bu ikisi mevcut düzeni değiştirmeye kadir değillerdi, fakat susmalarından dolayı da, Allah'ın kendilerini cezalandırmasından korkuyorlardı.³

Urve, çok hadis bilen ve rivayetlerinde Sika (güvenilir) sayılan bir kimse idi. Bildiği şeyleri de yazardı. Oğlu Hişam bin Urve, onun hakkında şunları söylemektedir: “Harre gününde, kendine ait olan fıkıh kitaplarını yaktı ve sonra şöyle dedi: Ey kitaplarım, siz bana ailem ve çocuklarım gibi sevgili idiniz.”⁴ Daha sonra Urve, Medine'den Mısır'a gitti, orada 7 sene kaldı. Belazuri, Urve'nin şöyle dediğini nakleder: “Mısır'da 7 sene kaldım, orada evlendim, oranın halkını savaşçı ve takatlerinden fazla yük yüklenmiş gördüm. Oysa Amr, orayı barış, anlaşma ve belli bir vergi alma karşılığında fethetmişti.”⁵

İbn-i Sellam, “**Tabakat eş-Şuara**”sında, Abdullah bin Zübeyr'in, Yezid bin Muaviye'yi hilafetten azletti-

3 Tabakat, V/135

4 Tabakat, V/156

5 Fütuh el-Buldan,(Avrupa Bas.) 217, (Mısır Bas.) 225

ğinde, Urve bin Zübeyr'in Mısır'da olduğunu zikrediyor.⁶

Kardeşi Abdullah'ın öldürülmesinden sonra, Emevi hükümdarı Abdulmelik, Urve'ye saygı ve hürmetle muamele ediyordu. **El-Eğani**'deki bir rivayete göre; Urve, bir gün Abdulmelik'in huzuruna çıktı, Abdulmelik de onu yanına oturttu. Daha sonra, bir topluluk gelerek Abdullah bin Zübeyr aleyhinde konuşmaya başladılar. Bunun üzerine Urve, ortaya çıkarak şöyle dedi: "Abdullah bin Zübeyr öz kardeşimdir. Eğer, onun aleyhinde konuşmak istiyorsanız, ben gideyim de öyle konuşun."⁷

Urve, Ömer bin Abdülaziz'in, 87-93 H. tarihlerinde Medine Valiliği yaptığı dönemde, görüşlerinden yararlandığı on fakihden biri idi. O, Medine'de de, geniş ilme sahip olarak bilinen 7 fakihten biri sayılırdı. Soyuna, İslam'ın başlangıç yılları ile ilgili haberlerle, Hz. Peygamber'in (SAV) hadislerinden ve haberlerinden çoğunu rivayet etme imkanı verdi. Babası Zübeyr'den ve Annesi Esmâ'dan, çoğunlukla da, teyzesi Aşşe'den rivayette bulundu.

Ondan rivayette bulunanların başında, oğlu Hişam bin Urve ile İbn-i Şihab ez-Zühri gelmektedir. Urve'nin rivayetlerinin ve hadislerinin çoğu bize, İbn-i İshak'ın, Vakıdî'nin ve Taberî'nin kitapları vasıtasıyla ulaştı.

Habeşistan'a hicret, Medine'ye hicret ve Bedir savaşı haberleri ondan rivayet edildi. Ondan rivayet edilenlerin çoğu Abdulmelik bin Mervan, Velid ve diğerlerinden kendisine yöneltilen sorulara cevap idi. Bu konuda bize ulaşan bilgiler, onun, megazi konusunda topladığı hadislerden cevaplar verdiğini göstermektedir. Özet olarak İbn-i Sa'd, İbn-i Hişam ve Taberî gibi yazarların, bize ulaşan ilk siyer kitaplarındaki Medine

6 Tabakat-ı İbn-i Sellam, (Avrupa Bas.) 35

7 El Egani, XVI/45

ile ilgili haberlerde, Urve bin Zübeyr'in rivayetleri büyük bir bölüm teşkil etmektedir.

ŞURAHBİL BİN SA'D

Ensar'ın Mevhalıdır. 100 seneden fazla yaşadı. 123 H. senesinde vefat etti. Çoğunlukla Zeyd bin Sabit, Ebu Said el Hudri ve Ebu Hureyre' den rivayette bulundu. Kendi Rivayetine göre o, Mekke'den Medine'ye hicret edenlerin, Bedir ve Uhud savaşına iştirak edenlerin isimlerini liste olarak yazdı. Süfyan bin Uyeyne, onun hakkında "Hiç kimse Megazi ilmini ve Uhud savaşını onun bildiği kadar bilmez." demiştir.

Bununla birlikte o, Eban ve Urve kadar güvenilir değildir. İbn-i Sa'd ise, onun hakkında, "zamanın sonuna kaldı (yaşı ilerledi) ve bildiklerini karıştırdı. Şiddetli bir şekilde başkasına muhtaç oldu." demiştir. Onun, delil kabul edilmeyen hadisleri vardır.⁸ Rivayet edildiğine göre bazı insanlar, o kendisi ile bir bağlantısı olmayan birine uğradığında, "senin baban Bedir harbine şahit olmadı" demesinden dolayı, ondan bilgi aktarmaktan sakınmışlardır. Bu sebeple, İbn-i İshak ve Vakıdi, ondan hiçbir şey rivayet etmemişlerdir. Yalnız İbn-i Sa'd, ondan Resulullah'ın Küba'dan Medine'ye gelişi haberini rivayet etmiştir.⁹

VEHB BİN MÜNEBBİH

Vehb bin Münebbih hakkında çok şey söylendi. Bizi burada ilgilendiren ise, onun siyerle ilgili haberleridir. **Keşf ez-Zünun**'un yazarı (Katip Çelebi) siyer ve megazi ilminden bahsederken, "Megazi ilmini ilk olarak tasnif edenin, Urve bin Zübeyr ve onu ilk defa topla yanın da, Vehb bin Münebbih olduğu söylenir" demektedir. İlk siyer yazarları, kitaplarında ondan bir

8 İbn-i Sa'd, V/228

9 Ahmet Emin, Duha'l-İslam, 1/160

şey yazmadılar. Onun, megazi konusunda yazdığı kitabından bir bölüm bize ulaşmıştır ki, bu bölüm, bugün Heidelberg şehrindeki kütüphanede bulunmaktadır.

Bu yazma kitapçık, H.228 senesinde yazılmıştır. Ravilerinin silsilesi ise şöyledir; “Muhammed bin Bekr, Ebu Talha’dan o, Abdulmun’ım’ dan, o babasından, o Ebu İlyas’dan, o da Vehb’den”.

Bu kitabında Vehb, isnat kullanmamaktadır. Isnat kullanmamak onun adetlerindendir. O, kitabında ikinci Akabe biatını, Kureyşlilerin Dar en-Nedve’de toplanmalarını ve Peygamberin hicretini vs. zikretti. Her ne kadar Vehb, Ehl-i Kitap’ın haberlerini bilen ve ona muttali bir kişi olsa bile, bu yazma kitapçıktan, onun, Ehl-i Kitabın bilgilerinden megaziye bir şey dahil edip etmediği anlaşılamamaktadır.

Bu dört kişi, megazi yazımında ilk dayanaklardır. Rivayet ettikleri haberlerden, onlardan üç tanesinin Medineli olduğunu görürüz. Bunlar Eban, Urve ve Şurahbil’dir. İlk ikisi Eban ve Ur ve Kureyş’in en hayırlı ve şerefli ailelerindendir. Üçüncüsü, Ensar’ın Mevlasındandır. Medine şehrinin Megazinin en önemli kaynağı olması tabiidir. Çünkü birçok hadise Medine halkının gözünün önünde cereyan etmiştir:

Vehb’e gelince, onun Ehli-i Kitap asıllı bir Müslüman olduğu söylenmektedir. O, İran asıllı bir Yemenli’dir. Haberlerinde, Abbas, Cabir, Ebu Said el-Hudri ve diğerlerinden rivayet edilenlerle, Ehl-i Kitapın kitaplarından okuduğu şeylere dayanmaktadır.

Sonra bu dört kişinin ardından, Megazi ilmiyle tanınan bir başka tabaka geldi ki, onların en meşhurları, Abdullah bin Ebu Bekr bin Muhammed bin Amr bin Hazm-el Ensari, Asım bin Ömer bin Katade ve Ez-Zühri’dir.

İKİNCİ TABAKA TARİHÇİLERİ

ABDULLAH BİN EBU BEKR BİN HAZM

Büyük dedesi Amr bin Hazm, sahabenin büyüklerinden. Resulullah onu, dini hükümleri, sünneti, İslam'ın emirlerini öğretmesi ve zekat alması için Yemen ehline gönderdi. Dedesi Muhammed bin Amr, Harre Gününde öldü. Takvası ile tanınan bir kimse idi. Babası Ebu Bekir, Ömer bin Abdulaziz Medine valisi iken orada kadı idi.

Daha sonra Emevi hükümdarı Süleyman, bu görevine ek olarak ona Medine valiliğini verdi. Ömer bin Abdulaziz'in halifeliliği süresince bu görevinde kaldı.

İmam Malik'den onun şöyle dediği rivayet edildi: “Medineliler arasında, Ebu Bekir bin Hazm kadar kaza i ilmi olan kimse yoktu.” Ömer bin Abdulaziz ona, hadisleri toplamasını isteyen bir mektup yazdı. Ebu Bekir, Muhammed ile hakkında bilgi vereceğimiz Abdullah isimli iki çocuk bıraktı. Oğlu Muhammed de, Medine'de kadılık yaptı. Hükümlerinde bazen hadisten ayrılarak, Medine ehlinin icma ettiği şeylerle amel ederdi. Kardeşi Abdullah ise, hadise tabi olmadığı hükümlerinde ona karşı çıkardı

Abdullah, çok sayıda rivayette bulunmuştur. İbn-i İshak, Vakıdi, ibn-i Sa'd ve Taberi, bunların çoğunu kitaplarında nakletmişlerdir. Ondan, Peygamber'in hayatının başlangıcına, Resulullah'a (SAV) kabile elçilerinin gelişine, Ridde harplerine vs. dair haberler rivayet edilmiştir.

İbn-i Hişam'ın **Sire**'sinde, onun isnat zinciri; “İbn-i İshak dediki; Abdullah bin Ebu Bekir karısı Fatıma binti Ammare'den, o, Amre binti Abdurrahman

bin Sa'd bin Zürrare'den, o da, Aişe (RA)'dan rivayet etti" şeklindedir.

Taberi'de ise, Muhammed bin İshak'dan şöyle rivayet edilmektedir; "O, Abdullah bin Ebu Bekr'in huzuruna girdi. Karısı Fatıma'ya şöyle dedi: Amre binti Abdurrahman'dan işittiğin şeylerle bana Muhammed'i anlat. O da dedi ki; Amre'yi şöyle derken işittim. Aişe'yi şöyle derken işittim ilh."

Taberi, Muhammed bin İshak'dan, o da, Abdullah bin Ebu Bekr'den şöyle rivayette bulunmaktadır; "Resulullah'ın (SAV) bizzat katıldığı savaşlar 26 tanedir. İlk savaşı Veddân, ondan sonra da Buvat savaşıdır, ilh."

Kısacası, Abdullah bin Ebu Bekr, siyer ve megazi yazımında büyük izler bırakmıştır. Onun, bu konuma gelmesinde Ensar'ın seçkin ailelerinden birine men-subiyeti, Hz. Aişe'den ve ravisi Amre'den rivayette bulunan Fatıma ile evlenmesi etkili olmuş, bu durum megaziye ait hadisleri toplamasında kendisine büyük kolaylıklar sağlamıştır.

ASIM BİN ÖMER BİN KATADE EZ-ZAFRÎ¹⁰

Medinelidir ve ensardandır. Dedesi Katade, Resulullah ile Bedir harbine katılmıştır. Katade'nin oğlu Ömer, babasından haberleri rivayet etmiş ve bunları oğlu Asımla öğretmiştir. Asım, Ömer bin Abdulaziz zamanına ulaşmıştır. İbn-i Sa'd, onun hakkında "ilmin ravisi, megazi ve siyerde ilim sahibiydi. Ömer bin Abdulaziz ona Şam mescidinde oturmasını, insanlara megaziye ve Sahabenin menkıbelerini anlatmasını emretti, o da bunu yerine getirdi." demektedir. Onun ölüm tarihini bazıları 120 H. bazıları 129 H, senesi olarak göstermişlerdir. Asım, İbn-i İshak'ın isnatta bulunduğu önemli kaynaklardan biri olmuştur.

10 Beni Zafir: Ensardan bir boy.

İBN-İ ŞİHAB EZ- ZÜHİRİ

Nesebinin, Zühre oğullarına ulaşmasından da anlaşıldığı gibi Mekke'lidir. Tam ismi, Muhammed bin Müslim bin Ubeydullah bin Abdullah bin Şihabdır. Dedesi Abdullah b. Şihab, Bedir'de Müşriklerin safında savaştı. Uhud savaşında da, eğer Resulullahı görürse onu öldürmeye veya onu öldürmeden ölmemeye ant içmiş savaşçılardan biriydi.¹¹ Abdullah bin Şihab ez-Zühri' de, Resulullah'ı alnından yaralayan kimseydi.¹² İbn-i Şihab ez-Zühri'nin babası Müslim ise, Emevilere karşı İbn-i Zübeyr ile beraberdi. Bu hadiseden sonra Muhammed bin Şihab ez-Zühri, Emeviler tarafına geçti. Abdulmelik, Hişam, Ömer bin Abdulaziz ve diğer halifelerle beraber oldu ve Şam'ı kendisine yurt edindi. Fakat Hicaz'a gidip geliyor, halifelerle arkadaşlık ediyordu. Öyle ki onun hakkında Makhul, "Eğer kendisini halifelerin sohbeti ile ifsat etmeseydi Zühri iyi bir adamdı." demektedir.

Devrinin alimleri, çoğunlukla ilimlerini tedvin etmekten kaçınırlarken İbn-i Şihab ez-Zühri ilmini tedvin etmiştir. Zühri, "Kimse bu ilimde benim neşrettiğimi neşretmedi, benim gayret ettiğim gibi gayret etmedi." demektedir.

Hadisin toplanması ve tedvini hususunda gayet ciddi idi. O, Kureyşten dört önemli kimseyi tanıdığını, bunların Said bin Müseyyeb, Urve bin Zübeyr, Ebu Seleme bin Abdurrahman, Ubeydullah bin Abdullah bin Atabe olduğunu söylemektedir. Onun hakkında, "Zühri meclise en erken girer ve en son çıkardı. Girdiği mecliste genç, yaşlı ve ihtiyar hiç bir kimse bırakmadan, hepsine haberleri sorardı, öyle ki utangaçları bile ko-

11 İbn-i Kuteybe, El Maarif

12 İbn-i Hişam

nuşturmaya çalışırdı. Bunlardan aldığı şeylerin hepsini tedvin ederdi." denilmektedir.

Salih bin Keysan da; "Ben ve Zühri ilim tahsili yapıyorduk, bana gel Sünen yazalım dedi. Peygamber'den (SA V) gelen şeyleri yazdık. Sonra gel sahabeden gelenleri yazalım dedi, o yazdı ben yazmadım. O başarılı oldu ben ise kaybettim." demektedir.

O, Emevi Halifeleri ile beraber olmasına rağmen, eğer ilmi ifsad etmek isterlerse onlarla arkadaşlık etmezdi. Hişam bin Abdumelik, "Onlardan kibri kendisine galip gelen kimse için acıklı bir azap vardır." ayetini, "Kibri kendisine galip gelen Ali bin Ebu Talip'dir" şeklinde yapmış, Zühri de buna karşı çıkarak, "Bu ayette kastedilen kişi Abdullah bin Ubey bin Selul'dur." demiştir. Hişam, yalan söylüyorsun o Ali'dir dediğinde, Zühri, "Ben yalan söylüyorum ha. Allah'a yemin olsun ki, semadan bir münadi bana, Allah yalan söylemeyi mübah kıldı deseydi, yine yalan söylemezdim. Ben, Said bin Müseyyeb'den işittim, o, Urve bin Abdullah'dan, o, Alkame bin Vakkas'dan, o da, Aişe'den rivayet ettiğine göre kibri kendisine galip gelen Abdullah bin Ubey'dir." demiştir.

EI-Egani, ibni Şihab ez-Zühri'nin şöyle dediğini rivayet eder; "Bana, Halit bin Abdullah el- Kasri bir soy kütüğü yaz dedi, ben de yazdım ve Mudar'a kadar götürdüm. Onu tamamlamak üzereydim ki, bana, onu Allah'ın aile aile ayırdığı gibi ayır dedi. Sonra, benden siyer yazmamı istedi. Ona, ben Ali bin Ebu Talib'in hayatından bir şeyler biliyorum, onu zikredeyim mi? deyince, bana; onun hayatı ile ilgili bir şeyi bilmek istemiyorum, dedi."¹³

Onun rivayet ettiği şeylerden bir bölümü hadis kitaplarıyla bize ulaşmıştır. İbn-i Sa'd, megazi ile ilgili

haberlerinde ondan çokça nakilde bulunmaktadır. O, 124 H. senesinde vefat etmiştir.

Bu siyer ravilerinin birçoğu, şiir dinliyorlar ve şiir yazıyorlardı. Şiirleri, rivayetlerinde kullanmayı da faydalı görüyorlardı. Mesela: Ebubekr bin Hazm, Hassan bin Sabit el-Ensari'yi, uzun bir anlatımla Ferezdak'tan üstün görürdü.¹⁴ İbn-i Şihab ez-Zühri, şiirle ilgili konuşur ve şöyle derdi; “Kulaklara hoş gelen, nefisleri coşturan şiirlerinizi getirin.”¹⁵ Her halde bu ilk siyercilerin, şiire olan meyli ve onu kullanma istekleri bazı şiirleri peygamberimizi övmek için kullanmalarına sebep teşkil etmiştir.

Bunlardan sonra, Abbasi döneminde yaşayan bir başka tabaka geldi ki; en meşhurları Musa bin Ukbe, Mamer bin Raşid, İbn-i İshak ve Vakıdî'dir.

ÜÇÜNCÜ TABAKA TARİHÇİLERİ

MUSA BİN UKBE

Zübeyr oğullarının azatlılarından. Bazı bilgilerinde, bu bağdan istifade etmiştir. Biz en meşhur megazi alimlerinin Urve bin Zübeyr ve oğlu Hişam olduğunu, önceden görmüştük. Musa ile kardeşleri İbrahim ve Muhammed, Medine'de ilim ehli olarak tanınmışlardır. Üçü birden, fıkıh ve hadis sahasında şöhret bulmuşlardır. Küçükleri Musa ise, daha çok megazi ilmiyle tanınmıştır. Malik bin Enes, onun hakkında “İbn-i Ukbe'nin megazi ilmini öğreniniz, megazi'nin

14 Aynı Eser XIX/38

15 El Hamdatü: Şehvet. Ezheri cümlelerin manası kulaklar her duyduğunu kabul etmez demektir. Bununla birlikte “hamdatü” kelimesi vecizelerin ve garip hadislerin ortaya koyduğuna göre şehvet sahibi olma anlamına gelir. (A.Emin)

en sahihi odur.”¹⁶ demektedir. Ravilerin bize rivayetine göre, onun yazdığı siyer kısa ve özetti. Ondan bize ancak, bazı parçalar ulaşmıştır. İbn-i Sa’d da, Musa’dan bazı haberleri nakletmiştir. Aynı şekilde Taberi de, bazı siyer haberlerini, Hulefa-i Raşidin ve Emevilerin haberlerinin bir kısmını ondan nakletmiştir. **El-Egani** ise, ondan cahiliye döneminde ilahlık iddia eden Zeyd bin Amr’ın haberlerini rivayette bulunmuştur.¹⁷ Musa bin Ukbe, Abdullah bin Abbas’ın azatlısı Kureyb bin Ebu Eslem’in, ibn-i Abbas’ın kitaplarından bir katır yükünü kendi yanına bıraktığını bildirmiştir.¹⁸ O, H. 141 senesinde vefat etmiştir.

MA’MER BİN RAŞİD

Ma’mer bin Raşid mevaliden ve Ezd’lilerin azatlısıdır. Basra’da doğdu ve büyüdü. Daha sonra Yemen’e göç etti, Yemen ile Basra arasında gidip geldi. Yüksek ahlak sahibiydi. İbn-i Sa’d onu tanıtırken şöyle der: “Ma’mer yumuşak huylu, mürüvvet sahibi ve seçkin bir insandı.” Aynı zamanda Ma’mer, hadis ve siyerde de geniş ilim sahibiydi.

İbn-i Nedim **Fihrist**’inde, onun “**Kitab el-Megazi**” isimli kitabı olduğunu zikretmişse de, bu kitap bize ulaşmamıştır. Ancak bize, Vakıdî’de, İbn-i Sa’d da, Taberî’de ve Belazuri’deki bazı parçalar ulaşmıştır. Ma’mer, söylediklerinin çoğunu Zühri’ye nisbet emiştir. Çünkü Zühri, onun şeyhi idi. H.150 senesinde veya 152 senesinde San’ a ‘da vefat etmiştir.

İbn-i İshak ve Vakıdî’ye ulaştığımızda, Abbasilerin ilk asrının en büyük iki tarihçisine ulaşırız ki, bu ikisinden sonra gelen tarihçilerin çoğu da, onları kaynak göstermişlerdir.

16 İbn-i Hacer, Tehzip et-Tehzip

17 El Egani, III/16

18 İbn-i Sa’d, Tabakati V/216

İBN-İ İŞHAK

Asıl ismi, Muhammed bin İshak bin Yesar'dır ve Mevalidendir. Dedesi Yesar, Irak'da Ayn-ı Temr'de esir edildi, sonra Medine'ye getirildi. İran asıllı ve Kays bin Mahzeme bin Muttalip bin Abd-i Menaf'ın azatlısı idi.¹⁹ İbn-i İshak Medine de büyüdü. Kabul edilen görüşe göre o, 85 H. senesinde doğdu. Gençliğinde, kadınlara laf atmakla itham edildi. Onun bu durumu Medine Valisine bildirildiğinde huzuruna getirilmesini emretti. Güzel yüzlü idi, onu sopa ile dövdürdü ve mescidin arka tarafında oturmasını yasakladı.²⁰

Çoğunlukla Medine âlimleriyle beraber oldu ve onlardan hadis öğrendi. Kasım bin Muhammed bin Ebubekr, Eban bin Osman, Muhammed bin Ali bin Hüseyin bin Ali bin Ebu Talip, Abdurrahman bin Hürmüz, Abdullah bin Ömer'in azatlısı Nafi ve İbn-i Şihab ez-Zühri'den hadis dinledi. H.115 senesinde İskenderiye'ye gitti ve Yezid bin Ebu Hubeyb'in hadis derslerine iştirak etti, daha sonra Medine ye geri döndü.

O, hadisleri, özellikle de megazi ile ilgili olanlarını toplamış, bu yanıyla da tanınmıştır. Şafii'den, "kim, megazide bilgi sahibi olmak isterse, o Muhammed bin İshak'ın çevresindekilerdendir."²¹ dediği rivayet edilmiştir.

Medine'de ona, iki büyük alim karşı çıkmıştır. Bunlar, Hişam bin Urve ve Malik bin Enes'dir. Hişam'ın düşmanlığının sebebi, İbn-i İshak, bazı haberleri Fatıma binti Münzir'in, Esmâ binti Ebubekr'den rivayetleriyle nakletti. Fatıma ise Hişam'ın eşidir. Bu Hişam'a bildirildiğinde inkar ederek "Allah düşmanı yalancı

19 Hatip el Bağdadi, I/215

20 İbn-i Nedim, 92

21 Hatip el Bağdadi

mı, karımdan rivayette bulunuyor? Onu, nerede gördü ki?"²² demiştir.

Bazı alimler de, İbn-i İshak'ı müdafaa etmişlerdir. Ahmed bin Hanbel'in; "Hişam neyi inkar ediyor, belki o, (İbn-i İshak) Fatıma'ya geldi, hadis rivayeti için izin istedi ve ona izin verdi, Hişam da bilmiyor."²³ dediği rivayet edilmektedir.

Özellikle bu asırda, erkeklerin kadınlardan rivayette bulunması alışılan şeylerdendi. Daha önce de biz, Abdullah bin Ebubekr'in, karısı Fatıma binti Ammare'den rivayette bulunduğunu görmüştük. Yine o, İbn-i İshak'a haberleri anlatması için, karısını çağırırmaktaydı. İbn-i İshak'ın zamanında, Fatıma binti Münzir ileri yaşlardaydı. 48 H. senesinde doğmuş ve İbn-i İshak'dan da yaklaşık 37 yaş daha büyüktü.

Malik'in ona karşı çıkmasına gelince; bunun iki sebebi vardır. Birincisi: İbn-i İshak, neseb yönünden Malik bin Enes'j küçümsemiş, onun ve ailesinin Temim bin Mürre oğullarının azatlısı olduğunu rivayet etmiştir.²⁴ İkincisi: Malik'i, ilim yönünden ta'n ederek şöyle demiştir; "Ben onun kitaplarının mütehasısıyım. Bana bazı kitaplarını getirin ki, onun ayıplarını açıklayayım."²⁵

Malik, ise onun hakkında "O yalancılardan biridir, biz onu Medine'den sürdük." demiştir.²⁶

Her halükarda Medine alimleri, Muhammed Bin İshak hakkında iki değişik görüşte idiler. Hişam ve Malik onu cerh ediyor, İbn-i Şihab ez- Zühri ve başkaları ise, onu methediyorlardı. Şia taraftarı olmak ve kader

22 Hatip el Bağdadi, I/222

23 Hatip el Bağdadi

24 İbn-i Abdulber, El İntika 11

25 Hatip el Bağdadi, I/224

26 Yalancılığı sebebiyle deccala benzetilmiştir.

konusunda ileri geri konuşmakla itham edildi. Abbasi Devleti kurulduğunda Irak'a göç etti. Kufe, Ceziret el-Arab, Rey ve Bağdat' da bulundu. Bağdat'da Halife Mansur ile görüştü. Mansur, ondan oğlu Mehdi için Adem (AS)'ın yaratıldığı günden kendi zamanına kadar olayların anlatıldığı bir kitap yazmasını istedi ve o da yazdı. Mansur bu kitabı büyük gördü ve kısaltmasını istedi, İbn-i İshak da, bu kitabı muhtasar bir hale getirdi. Büyük kitap ise, Mansur'un hazinesine konuldu.²⁷

Kitap el-Megazi'yi Medine ve Mısır'da işittiği haberler ve hadisleri toplayarak te'lif etti. Elimizde bulunan kitap da, buna delalet etmektedir. Bu kitabında hadislerinden hiç bir eserin olmaması, onu Irak'a gitmeden önce topladığını göstermektedir.

Bazı müsteşrikler, Mansur'a yakınlığı dolayısıyla İbn-i İshak'a Abbasilerin tesiri ihtimalini araştırmışlardır. Buna misal olarak da, Abbasi'lerin dedesi Hz. Abbas'ın Bedir'deki durumunu zikretmişlerdir. İbn-i İshak, Bedir'de, onu müşriklerin safında zikretmiş, fakat onu taltif ederek, zorla getirildiğini iddia etmiştir. Bu hususta da İbn-j Abbas'ın, Resulüllah'dan (SA V) rivayet ettiği şu hadisi nakletmiştir. "Kim Abbas bin Abdulmuttalip ile karşılaşırsa onu öldürmesin, çünkü o zorla getirilmiştir." Diğerleri ise, bu iddiayı şöyle reddetmişlerdir: "İbn-i İshak'ın İbrahim bin Sa'd gibi bazı talebeleri, Abbasilere yakın olmasından önce de İbn-i İshak'dan buna benzer haberleri rivayet ettiler."²⁸

İBN-İ İSHAK'IN MEGAZİSİ,

İbn-i İshak, **El-Megazi** isimli kitabını te'lif etmiştir. Bu kitap, her ne kadar İbn-i Hişam'ın (Ö.Tarihi 217 H.) Siyer'inde muhtasar olarak bize ulaşmış olsa bile, zikrettiğimiz ilk müellifler arasından sire konusunda

27 Hatip el Bağdadi, I/221

28 İbn-i Sa'd, Tabakat, IV/7

bize ulaşan ilk kitaptır.²⁹ İbn-i Hişam ise, siyerle ilgili bilgileri 183 H. senesinde vefat eden Ziyad bin Abdullah el Bekkai'den almıştır.

İbn-i İshak'tan megazisi, üç kısma ayrılır. "EI Mübtedede", "EI-Meb'as", "EI-Megazi". Mübtedede; İslam'dan önceki vahyin tarihini araştırır. Meb'as; Peygamber'in Mekke'deki hayatını, Megazi ise; Medine'deki hayatını araştırmaktadır. İbn-i Hişam, bu Siyeri muhtasar bir hale getirdi ve yaptığı işi şu şekilde açıkladı: "Ben, inşallah bu kitaba Hz. İbrahim'in oğlu İsmail ve Resulullah'ın, onun hangi çocuğunun soyundan dünyaya geldiğinin zikriyle başlıyorum. Mübtedede, İsmail'den (AS) Resulullah'a (SAV) kadar olan olayların bilgisidir. Kısa olması için İsmail'in (AS) Resulullah'a kadar olan diğer çocukları hakkında bilgi vermedim. İbn-i İshak'ın bu kitabında zikrettiği Resulullah ile ilgisi olmayan bazı bilgileri terk ettim. Bekkai'nin, rivayetinde bize ikrar etmediklerini de terk ettim, bunun dışında kalanları ise meblağınca ve bilgisi ışığında hikaye ettim."³⁰

İbn-i Hişam, İbn-i İshak'ın siyerinin birinci kısmında Hz. Adem'den, Hz.İbrahim'e kadar olan peygamberlerin hayatını kitabına almadı. Aynı şekilde, yabancı kabilelerin haberlerini, ibadetlerini ve buna benzer şeyleri zikretmediği gibi, Hz.İsmail'in soyundan Peygamberimizin nesebi olmayanları da zikretmedi.

İbn-i İshak'ın Sire'sindeki rivayetlerden, Peygamberimizle alakalı olmayan haberleri, hakkında ayet bulunmayan şeyleri, Siyer'ine açıklama, yorumlama veya ona delil teşkil etme konumunda olmayan rivayetleri de atarak, kitabını kısa olarak yazdığını söylemektedir.

29 Fas'ta İbn-i İshak'ın Sire'sinin en meşhur nüshalarından birinin bulunduğu haberi bana ulaştı ise de bu haberin doğruluğunu araştırmadım. (A. Emin)

30 İbn-i Hişam, Sire, I/3

İbn-i Hişam'ın almadığı bu haberlerin bazıısı, Taberi tarihinde ve İbn-i İshak'a nispet edilen diğer tarihlerde kalmıştır.

İbn-i İshak'ın, kitabının birinci kısmında isnad senedi az, ikinci kısmında çok, özellikle son kısmında daha çoktur. O, Asım bin Ömer'den ve Abdullah bin Ebubekr'den, çoğunlukla da Zühri'den rivayette bulunmuştur. Zübeyr oğullarından ve onların azatlılarından bir çoklarıyla görüşmüş, onlardan Hişam bin Urve ve Urve bin Zübeyr'in bilgilerini almıştır. Aynı şekilde İbn-i İshak, Yahudi, Mecusi ve Hristiyanlarla da görüşmüş ve onlardan bilgiler nakletmiştir. Bir kısım Ehl-i Kitap alimlerinden, Tevrat ehlinden, Acem olaylarını bilenlerden de nakillerde bulunmuştur. İbn-i İshak, bu saha da Vehb bin Münebbih'e halef olmuş ve onun yolundan yürümüştür. Bazen Vehb'den de nakillerde bulunmuştur. Belki de İbn-i İshak, İncil ve Tevrat'tan harfiyyen nakilde bulunan ilk kimsedir. Bu sebeple bazıları onu ayıplamışlardır. İbn-i Nedim: "İbn-i İshak, Yahudi ve Hristiyanlardan haber taşır ve kitaplarında onları önceki ilim ehli olarak isimlendirirdi." demektedir. Yine o, İbn-i İshak hakkında şöyle demektedir: "Şiirler yazılır ona getirilir, kendisinden bunları kitabına alması istenir, o da kitabına alırdı. Bu yüzden kitabını, şiir ravilelerinin katında skandal sayılan şiirlerle doldurdu."³¹

İbn-i Hişam ve Taberi, bu şiirlerden bir kısmını ondan naklettiler. Çoğunlukla İbn-i Hişam, İbn-i İshak'ın zikrettiği şiirleri rivayet ederken şöyle diyordu: "Şiir âlimlerinin bir çoğu bu kasideyi inkar ederler." **Ta-bakat eş-Şuara**'nın yazarı Muhammed bin Sellam el-Cumahhiyyı de, onu aynı şekilde tenkit etmektedir.

Özetle İbn-i İshak, haberlerini zikrettiği konuda rivayet edilen şiirleri toplamayı uygun görmüştür.

O, şiirlerin sahih olup olmadığını ve tenkidini ise şiir âlimlerine bırakmıştır.

İbn-i İshak'ın, olayların toplanmasında, tertibinde, baplar haline getirilmesinde ve birbirine eklenmesinde bir üstünlüğü vardır. Belki o, bu işi yapan ilk kimsedir. Ondan sonra gelenler de onun bu metodunu takip etmişlerdir.

Onun kitabını rivayet eden, birçok talebesi vardır. Bunlar, Medine'de İbrahim bin Sa'd, İbn-i Hişam'ın kendisinden bilgi aldığı Bekkai ve İbn-i İshak'ın rivayetlerinin çoğunu Taberi'nin kendisinden rivayette bulunduğu Seleme bin Fadl'dır. Hatip el-Bağdadi, Muhammed bin İshak'ın bu kitabı defterlerde tasnif ettiğini, sonra bu defterlerin Seleme bin Fadl'a verildiğini, Seleme'nin rivayetinin bu defterlerin olması sebebiyle diğerlerinin rivayetine tercih edildiğini rivayet etmektedir.³²

Irak'ta ki alimler de, Medine'de olduğu gibi, onun hakkında ihtilaf ettiler, Hatip el-Bağdadi, uzun bir fasıl ayırarak, orada onun lehinde ve aleyhinde söylenilen sözleri anlatmış, adeti olduğu üzere de, onlar hakkında hüküm vermemiştir. Bazıları ise bu hususta orta bir yol tutmuş, onun ilminin genişliği inkar edilemez, yalancı değildi, fakat Kaderiyyeci ve Şia taraftarı idi demişlerdir.

O, çoğunlukla güvenilir hadisçilerin koyduğu kurallarla sınırlandırılmazdı. İbn-i Hanbel, onun hakkında: "Hadise büyük ilgi duyan bir adamdı. İnsanların yazdıklarını alıyor ve kitaplarına koyuyordu." demektedir. Hadisçiler ise, bu uygulamayı kabul etmiyorlar ve hadis dinlemeyi şart koşuyorlardı. O, bir topluluktan bir hadisle bahsediyor ve şahıslar hakkında açıklama yapmıyordu. Hadisçiler, bu şekilde nakli iyi görmüyor-

32 Hatip el Bağdadi, III/221

lar ve hadisin her bölümünü, söyleyen kimseye isnat etme hususunda çok katı davranıyorlardı.

Görünen odur ki o, hadis ilminde hadisçilerin yoluna itibar etmedi ve haberlerin naklini geniş tuttu. Bu yüzden bazıları, onu kınadılar ve ayıpladılar. 152 veya 153 H. senesinde Bağdat'ta öldü.

EL-VAKİDİ

Vakıdî, İbn- İshak'dan sonra siyer, megazi ve tarih ilminde geniş bilgiye sahip olan ikinci kişidir. Onun muasır, fakat yaşça daha küçüktür. O da, İbn-i İshak gibi mevalidendir. Asıl ismi, Muhammed bin Ömer bin Vakıd el-Vakıdî dir. Beni Haşim'in azatlısıdır. Beni Sehm bin Eslem'in azatlısı olduğu da söylenir. Birçok şeyhlere ulaştı ve onlardan ilim tahsil etti. Ma'mer bin Raşid, Malik bin Enes, Süfyan es-Servi bunlardandır. Ekseriyetle rivayette bulunduğu şeyhlerden en meşhur olanı, Ebu Ma'ser es-Sendi'dir.

Ebu Ma'ser'in asıl ismi, Necib olup Medine âlimlerindendir. Halife Mehdi, Medine'ye geldiğinde, Bağdat'a kadar Ebu Ma'ser'i kendine yol arkadaşı yapmış ve ona, bin dinar verilmesini emretmiştir. Ona, "Bizim yanımızda kal ve çevremizde fakihlik yap" demiştir. O, H.170 senesinde Bağdat'ta ölmüştür. Tarih ve hadiste geniş ilim sahibi olan biriydi.

Hadisçilerin çoğu onu, hadiste zayıf görüyorlar ve ömrünün son zamanlarında bilgileri karıştırdığını rivayet ediyorlardı. Ölmeden iki sene önce onda, bunama alametleri ortaya çıktı. Bu sebeple rivayetlerindeki reddedilen şeyler çoğaldı. Son zamanlarda, ne konuştuğunu bilmiyordu. Buhari, onun için "Hadisi kabul edilmeyen biridir" demiştir.

Hadisçiler, onun megazideki geniş bilgisini inkar etmemişlerdir. Ahmed b. Hanbel, onun megazinin

gözü olduğunu söylemektedir. Megazi sahasında kitap te'lif etmiştir. Onun teliflerini, İbn-i Nedim **Fihrist**'inde zikretmiştir. İbn-i Sa'd **Tabakat**'ında, ondan siyer konusunda alıntılar yapmıştır. Aynı şekilde Taberi de, ondan alıntılar yapmıştır.

Görülüyor ki Vakıdi, Ebu Ma'ser'in Megazi ve tarihteki ilminden çok istifade etti. Medine'de iken onun talebesi idi.

Vakıdi, 130 H. senesinde Mervan b. Muhammed'in halifeliliği sırasında Medine'de doğdu. Medinenin Şeyhlerinden hadis ve tarihi bilgiler öğrendi. Harun er-Reşid (170 H. yıllarında) hacca geldiğinde, Medine'yi ziyaret etti. Veziri Yahya b. Halid'e, "Bana Medine'yi, şehit düşülen yerleri, Cebrail'in Resulullah'a nasıl vahiy getirdiğini, hangi yönden geldiğini ve şehitlerin kabirlerini bilen birini getir" dedi. ;

Vakıdi hadisenin devamını şöyle anlatmaktadır: "Yahya «b. Halid, bu vasıflarda birini soruşturdu, herkes ona, beni tavsiye etti. Bana, bir haberci gönderdi ve onun huzuruna çıktım. Bu ikinci vaktinden sonra idi. Bana: Ey Şeyh! Mü'minlerin Emiri (Allah onu aziz kılsın) yatsı namazını mescitte kılmak istiyor. Bizimle birlikte şehitliklere gelip, bize buraları gösterebilir misin? dedi. Ben de, istenileni yaptım ve görülmesi gereken yerlerden hiç bir yer, şehitliklerden, hiç bir şehitlik bırakmaksızın, Harun er-Reşid ve Yahya'yı gezdirdim.³³

Harun er-Reşid, ona çok mal bağışlamıştır. Yahya b. Halid el-Bermeki kendisine ev verilmesi karşılığında Irak'ta kalmasını istemiş, o da kabul etmiştir. Irak'da, Yahya ile beraber olmuştur. Yahya onu zengin etmiş, o da bu sebeple Yahya'ya karşı samimi bir sevgi beslemiştir. Yahya'nın başına gelen felaketten sonra, ismi anıldığında Vakıdi, ona içten bir acıma, hissi duyardı.

33 İbn-i Sa'd, Tabakat, V/315

O, Şam ve Rakka'ya gitti, sonra tekrar Bağdat'a döndü. Me'mun, onu Asker el-Mehdi'ye³⁴ Kadı olarak tayin edinceye kadar, orada kaldı. Me'mun, etrafındaki insanlara ikramda bulunuyor ve onları gözetmede çok aşırı davranıyordu. 209 veya 207. H. senesinde ölünceye kadar kadılığa devam etti.

VAKIDI'NİN TARİHÇİLİĞİ

Vakıdi, umumi olarak siyer, megazi ve İslam tarihi ile tanınmış, bu sahada seçkin bir isim olmuştur. Bağdadi, “o doğuda ve batıda tanınan biriydi, bütün insanlar onun yaptığı işi biliyordu. Siyer ve megazi, tabakat, Resulullah'ın yaşadığı zaman ve vefatından sonraki haberleri, fıkıh, kitapları, insanların hadis sahalarındaki ihtilafları ve bunların dışındaki gibi ilmin çeşitli sahalarındaki kitapları bir yük oluşturunurdu” demektedir.³⁵

O, kendini anlatırken şöyle demiştir: “Sahabenin çocuklarından ve şehitlerin çocuklarından veya onların azatlılarından, kimi görmüşsem onlara bildiklerini sordum. Senin aileden şehit olanların, nerede şehit olduklarını ve nerede öldürüldüklerini sana haber verdiklerini işittin mi? diye sordum. Bana yerini bildir-diğinde gittim ve orayı belirledim. Müreysi'ye gittim, orayı gördüm. Bildiğim bütün savaş alanlarına gittim ve oraları belirledim.”³⁶

Vakıdi, İslam tarihi alanında mütehassıslaştığından, cahiliyye döneminin olaylarını çoğunlukla bilmezdi. İbrahim el-Harbi “Vakıdi İslam olaylarını en iyi bilen insandır. Fakat cahiliye haberleri ile ilgili bir şeyler yapmadı demektedir.”³⁷ Kitapları çoktu, te'lif ettikleri de çoktu.” Rivayet edildiğine göre, 600 raf kitabı vardı.

34 Bağdat'ın doğusunda bulunan bir mahalledir.

35 Hatip el Bağdadi, III/1

36 Aynı eser, III/6

37 Aynı eser, III/5

Bağdat'ın bir bölgesinden başka bir bölgesine göç ettiğinde, kitaplarının 120 katır yükü tuttuğu söylenmektedir.³⁸ İbn-i Nedim, onun te'lif ettiği çok sayıda kitap ismi bildirmektedir. Bu 'kitapların çoğu tarih, bir kısmı da fıkıh alanında yazılmıştır.

Onun kitapları, kendinden sonraki tarihçilerin iktibasta bulundukları temel dayanaktı. Bize de, onların iktibasları ulaştı. İbn-i Hubeyş'in kitabında savaşlar bölümünde, Ridde savaşları (dinden dönenlerle savaşlar) ile ilgili Vakıdî'nin kitabından bir çok iktibaslar vardır,³⁹ Vakıdî'nin senelere göre tertip edilmiş **“Tarih el-Kebir”** isimli bir kitabı vardır ki, Taberi, tarihinde bu kitaptan iktibasta bulunmuştur. En son yaptığı iktibas ise 179 H. senesidir. Yine Vakıdî'nin tabiin ve sahabeyi tabakalarına göre zikrettiği, **“Tabakat”** isimli bir başka kitabı bulunmaktadır. Katibi İbn-i Sa'd'ın da, onun çizgisinde yürüdüğü ve kitabında, onun metodunu uyguladığı anlaşılmaktadır.

Kesin olarak ona ait olan kitaplardan, **“Kitap el-Megazi”** dışındakiler bize ulaşmadı. Bu kitabının önsözünde, megazi ilmini aldığı hocalarının adlarını zikretmektedir ki, bunların sayıları 25'e ulaşmaktadır. Bu hocaların, hemen hepsi Medine'li veya Medine'de oturanlardır. , Bunlardan, daha önce isimleri zikredilen Zuhri, Ma'mer b.Raşid ve Ebu Ma'ser gibilerin, siyerdeki geniş ilmini zikretmiştik. Kendi kitabında, te'liflerini kullanmış olmasına rağmen, İbn-i İshak'ı, bu topluluğun içinde zikretmemiştir.

Görüldüğü kadarıyla Vakıdî'nin megazisinde, Resulullah'ın Medine'de olduğu zamanlarla ilgili haberler çoktur. Vakıdî, fıkıh ve hadis rivayetlerine İbn-i İshak'tan daha çok ilgi göstermiştir. Zaman zaman

38 Aynı eser, III/6

39 İbn-i Hubeyş'in bu kitabı yazma halindedir.

gördüğü ve itimat ettiği, kitaplara, sahifelere veya görenden işittiği kitap ve sahifelere de müracaat etmiştir. İbn-i Sa'd, i bu konuda şöyle demektedir; "Vakıdı, bana Abdullah b.Cafer ez-Zühri'nin anlattığını Ebubekir b.Abdurrahman b.Müsevver'in kitabında buldum, yine Muhammed b. Ömer el-Vakıdı, Ehl-i Ezruh'un kitabında bulunan şeyleri yazdım demiştir ilh." Vakıdı kendinden öncekilerden, dikkatli olma ve tarihi olayları tayin etme yönü ile ayrılmaktadır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Vakıdı, Abbasilerle iyi ilişkiler içindedir. Bu ilişkileri, kitaplarında da bazı etkilenmelere sebebiyet vermiştir. Hz. Abbas'ın ismini, Bedir savaşında Müslümanların eline esir düşenlerin arasında zikretmemiş, bazen de onu, "filan" diye lakaplandırarak ismini açıklamamıştır.

Hadisçiler, İbn-i İshak hakkında olduğu gibi Vakıdı hakkında da farklı görüşte olmuşlardır. Kimileri onu sorgulamış, kimileri de güvenilir görmüştür. Vakıdı ile ilgili ihtilafların sözlerini, yine Hatip el-Bağdadi rivayet etmiştir. İmam Malik ona güvenir, İbn-i İshak'a güvenmezdi. Hanefilerden Muhammed b. Hasan'da Vakıdı'ye güvenirdi. Bazıları onu, hadiste mü'minlerin emiri olarak isimlendirmişlerdir. İbn.i Ubeyd el- Kasım b. Selam el-Lügavi eş-Şafii onu güvenilir görerek; "Vakıdı güvenilirirdir", Medaini ise, onu suçlayarak; "Vakıdı'nın hiç işitilmemiş 20.000. hadisi vardır" demişlerdir. Yahya b. Main de Vakıdı'nın, Resulullah'ın üzerine 20.000 bilinmeyen hadis izafe ettiğini söylemiştir. Ahmed b.Hanbel; Vakıdı, senetleri birbirine karıştırır, Şafii ise; birbirine bitişmesi sahih olmayan iki hadisi birleştirir demişlerdir.

Görülüyor ki, onu itham eden hadisçilerin suçlaması, İbn-i İshak'a yapılan suçlamalar gibidir. Vakıdı, iki cihetten kendisini hadisçilerin metoduyla sınırla-

madı. Birincisi; daha önce gördüğümüz gibi, sahifelerden ve kitaplardan rivayette bulunmasıdır. Güvenilir hadisçiler, bundan kesinlikle kaçınıyorlar ve bunu hoş görmüyorlardı. Hadisçiler, muhaddisin, rivayet eden kimseden, kendi kulağı ile duymadığı hadisi rivayet etmesini doğru kabul etmiyorlardı. ikincisi ise; o değişik senetleri topluyor ve tek metin haline getiriyordu. Metnin bir kısmı, başka ravilere, diğer kısmı ise, bir başka ravilere ait oluyordu. Hadisçiler bunu da ayıp sayıyorlar, Zühri ve Ibn-i İshak'ı da bu gibi uygulamaları sebebiyle ayıplıyorlardı. Vakıdı ise, işin uzadığını söyleyerek hadisçilere itiraz ediyordu. Rivayete göre talebeleri, ondan hadisçilerin usulüne uymasını istemişler. O da, onlara her hadisi senedine göre ayırarak, Uhud savaşını 20 cilt olarak getirmiştir. Talebeleri, bu tarz rivayeti çok görerek önceki şekle devam et demişlerdir.⁴⁰

Her ne olursa olsun Vakıdı, asrında meğazi ve siyerde en geniş ilmi olan insandı. Aynı zamanda o, tefsir, hadis ve fıkıhda geniş ilim sahibi, Taberi'nin de tarihinde atıfta bulunduğu en büyük kaynaklardan biriydi.

İBN-İ SA'D

Muhammed b.Sa'd, Vakıdı'nin yetiştirdiği kişilerin en seçkini idi. O Vakıdı'nin talebesi ve katibi olup, onun kitaplarını, hadislerini ve işaret ettiği şeyleri tedvin eden kimse idi. Bundan dolayı Vakıdı'nin katibi olarak anıldı. Bize, sekiz cilt olarak **Tabakat el-Kubra** isimli faydalı kitabını bıraktı.

İbn-i Sa'd, 168 H. senesinde Basra'da doğdu. Mevalidendi. Babası Hüseyin b. Abdullah b. Ubeydullah b. el-Abbas'ın azatlısıydı. Medine ve Bağdat'a yolculukları oldu. Bağdat'ta Vakıdı ile buluştu. Kitaplarını onun ilminden yararlanarak te'lif etti.

Onun kitap tertibi ve bilgi fazlalığı itibariyle, hocası Vakıdiye zaman zaman üstünlüğü vardı. Vakıdi'nin cahiliyye haberlerinden eksik bıraktığı kısımları tamamladı. Bunu yaparken, çeşitli konularda Vakıdinin dışında İbn-i İshak, Ebu Ma"şer, Musa b.Ukbe ve bunlardan başkaları gibi alimlerden yardım almakla birlikte, çoğunlukla da Hişam el-Kelbi'den istifade etti. "**Ta-bakat**" kitabının, birinci ve ikinci cildini, Resulullah'ın hayatı ve savaşlarına ayırdı. Kalan altı cildi de, şehir şehir, tertibe riayet ederek sahabe ve tabiinin haberlerine ayırdı. Bu tertibinde, kimin Mekke, kimin Medine, kimin Basra ve kimin de Kufe' de olduğunu belirtti. Sonra, her şehrin âlimlerini, şöhretleri ve zamanlarına göre tertip etti.

Hadisçilerden çoğu onu methetti. EI- Bağdadi onun hakkında; "Muhammed b. Sâd, bizce adil kimse-lerdendir, onun hadisi, doğruluğuna şahadet eder." demektedir. O, kendine ulaşan rivayetlerden çoğunu seçer ve tetkik ederdi.⁴¹ 230 H. senesinde Bağdat'ta öldü. Büyük tarihçi, Belazuri'nin şeyhlerinden biri idi.

BU DÖNEM TARİHÇİLİĞİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Hakkında bilgi verdiğimiz bu kişiler, te'lifin başladığı zamandan, bizim tarih olarak verdiğimiz asrın sonuna kadar siyer ve megazi ilminin en meşhur tarihçileridir.⁴² Verilen bu bilgilerden şu sonuçlara ulaşabiliriz.

1- İlk siyer yazarlarının çoğu, Medine'li idi. Çünkü teşri'i (yasama) ile ilgili hadiselerin ve savaşların çoğu,

41 Aynı eser, V/321

42 Bu bölümde çoğunlukla Joseph HOROVİTZH'in Almanca basılan ve İngilizceye "The Earliest Biographies of the Prophet and Their Authors- Siyer en Nebiyyi el Ula ve Müellifuha" isimli eserinden faydalandık.

Medine'de vukua gelmiştir. Resulullah, Medine'de idi ve Ashabından etrafında olan kimselerde, bu haberleri en iyi bilen insanlardı. Bunları anlatıyorlar ve rivayet ediyorlardı. Tabiin onlardan, sonradan gelenler de tabiinden itibaren tedvin edilinceye kadar bu haberleri naklediyorlardı. Bu bilgilerin tedvin edilmesi ise Medine'de başlamış, Irak'ta son bulmuştur.

2- Siyer ve megazi, sahabenin oruç ve namazla ilgili hadisleri rivayet ettikleri gibi, rivayette bulundukları hadislerden bir bölüm olagelmıştır. Sahabeden sonrakiler, ibadet ve muamelatla ilgili hadisleri rivayet ettikleri gibi, onlardan, siyer ve megaziye de nakletmişler, rivayetler birbirine ulaşmıştır. Âlimlerin bir kısmı, bir başka kısmının ahkâm hadisleri ile tanıdığı gibi, tarihçiliği ile tanınmıştır. Daha sonra ise te'lif işinde dallar ayrılmıştır. Tarihi olay olarak rivayet edilen hadislerle, hadislerin dışındaki cahiliye haberleri ve insanların ellerindeki şiirler de dahil edilmiştir.

3- Siyerdeki ilk müellifler hadisçilerin yoluna tabi olmuşlardır. Onlardan bir kısmı isnada önem vermiş, diğer bir kısmı ise önem vermemiştir. İbn-i İshak, Vakıdî ve benzerleri, olayların siresini gözeterek bazı olayları bazılarına bağladıklarından, senetleri bir araya getirip, sonra da metinleri bir araya getirmeye çalıştıklarından zorlanmışlardır. Bunu da metinden her bir cüzü, senedinden ayırmaksızın yapmışlardır. Hadisçiler de, bu uygulamalarından dolayı onlara hücum etmişlerdir. Bu konuda tarihçilerin özrü ise, okuyucuya ve yazarlara kolaylık olması için hadiseleri özet ve tam olarak ortaya koyma gayretlerinden başka bir şey değildir.

4- Daha önce zikrettiğimiz mevzu hadislerin hadis ilmine girmesi, sıhhat ve zayıflığı itibariyle taksim edilmesi, ravilerin güvenilir ve doğru olanlar şeklinde

tasnif edilmesi, haberleri rivayet etmede zayıf olanlar, uydurma haber ortaya koyanların ayrılması gibi şeylerin hepsi, siyer ve megaziye tatbik edilmiştir.

II. BÖLÜM

OLAYLAR VE İHTİLAFLAR TARİHÇİLİĞİ

OLAYLAR VE İHTİLAFLARIN TARİHİNİ YAZMAYA SEVK EDEN SEBEPLER

Tarihçilerin siyere yönelmelerinin yanında bir ikinci eğilim vardır ki o da, İslami dönemdeki olayların tarihidir. Cemel ve Sıffin gibi Müslüman gruplar arasındaki olaylar, Müslümanlarla Hintliler, Bizanslılar, İranlılar ve bunların dışındaki diğer milletlerle olan harpler, bunlara bağlı olan fetihler ve olaylar gibi. Tarihçileri, bu olayları kaydetmeğe sürükleyen sebeplerden önemli olanları şunlardır.

1- İslam Tarihindeki olaylar, yasamanın ana maddelerinden ve usullerinden bir tanesidir. Hz. Ömer'in, fethedilen yerlerde cihat işleri, zımmilere muamele, haraç, öşür ve buna benzer konulardaki uygulamaları ve hayat tarzı, kendinden sonra gelen fakih imamlar tarafından, bir ışık ve esas olarak alındı. Aynı şekilde Müslümanlar, cizye ve haraç gibi arazi vergisi ihtilaflarından dolayı, hangi arazinin zor kullanılarak; fethedildiğini öğrenmek için, fetih meselelerini bilmek zorunda kaldılar.

Bu konu mahalli tarihçileri, kitaplarının başlangıcına bölgelerin fetih durumunu açıklayan uzun bir bölüm koymaya sevk etmiştir. Bölge, sulh yoluyla mı, yoksa, zorla mı fethedildi? Buna benzer şeyleri, ilk ta-

rihçilerden nakille Makrizi'de ve Hatip el-Bağdadî'nin **"Tarihi Bağdad"**ında görmekteyiz. Bu gibi meseleler, Belazuri'yi **"Fütüh el-Buldan"** olarak bilinen kitabını bu sahada yazmaya götürmüştür. Bu doğrultuda, hadis kitaplarının büyük kısmı bu gibi tarihi meseleleri içermektedir. Şüphesiz hadis, yasamanın kaynaklarından biridir. Bu sebeple hadis kitaplarında, Savaş hükümleri, Savaş, Eman, Sulh, Cizye ve hükümleri, Ganimet, Fey ve buna benzer meselelerle ilgili bölümler ve fasıllar bulunmaktadır.

2- Diğer bir sebep de, birinci sebebe bağlı olarak gelişen, Müslümanlar arasındaki ihtilaf olaylarıdır. Peygamberin vefatının akabinde, hilafeti kimin üstleneceği konusunda Ensarla Muhacirler arasındaki ihtilaflar, Hz. Ali ile Hz. Aişe arasındaki ihtilaflar, Hz. Osman ile katilleri arasındaki ihtilaflar, Hz. Ali ile Hz. Muaviye arasındaki ihtilaflar, Emevilerle Abdullah bin Zübeyr arasındaki ihtilaflar (Emevilerle Şia arasındaki ihtilaflar), Emevilerle Abbasi propagandistleri arasındaki ihtilaflar, Abbasilerle Aleviler arasındaki ihtilaflar. Bütün bu olayların hepsi, Müslümanlar arasında kelami meselelerde ihtilaflara sebeptir. İmam Kureyşden mi, yoksa bütün ümmetin hepsinden mi? Hz Ali ve neslinden mi, yoksa bütün Müslümanlardan mı? gibi ihtilaflardan, Şia, Hariciler ve diğer pek çok mezhep ortaya çıkmıştır. Her fırka, kendi görüşünü tarihi hadiselerle desteklemeye, tarihi hadiseleri tahlile ve illetlerini araştırmaya mecbur hissetmiştir.

Tarihi hadiseler, yasamanın kaynağına ilk sebep olduğu gibi aynı zamanda itikadın da kaynağı idi. Bundan dolayı hadis kitaplarında da bu gibi tarihi meselelerde fasıllar ve bölümler görülmektedir. Hilafet ve Emirlik fasılları, Kureyş'in imametı faslı, kimin imametinin sahih olacağı faslı, imam'a itaat faslı, imamların ve

emirlerin avaneleri, sahabenin fazileti fasılları gibi. Fitne konusunda da büyük bir bab bulunmaktadır. Bu bab'ın hepsi, Hz. Osman'ın öldürülmesi, Cemel vak'ası, Haricilerle savaş, Yezid b. Muaviye ve İbn-i Zübeyr, Haccac ve Beni Mervan'a biat etme gibi, Mü'minlerin arasındaki ihtilafların tarihleridir. Bu hadiselerde söylediğimiz doğruluğunu buluruz ki o da, bu olayların, bu gibi siyasi meselelerde her fırkanın kendi inancını desteklemesine kaynak teşkil etmesidir.

3- Bir üçüncü sebep ise, fetih haberlerini rivayet etmeye ve onun üzerinde durmaya götürdü. Bu sebep de, fetihlerde, dini bağlılığın yanında kabilevi bağlılığın da egemen olmasıydı. Savaşlarda insanlar, kendilerini kabilelerine yasarlardı. Her kabilenin savaşta bir yeri vardı. Aynı şekilde o kabilenin, İslam adına savaştığı sancağı gibi kendi adına da savaştığı bir sancağı bulunurdu. Bazı özel günlerinde kabileler, Temim kabilesi şu günde şöyle başarılıydı, bir başkası da bir başka günde şöyle başarılıydı diye zaferleri ile öğünürlerdi. Bu şekilde cahiliye günlerinde olduğu gibi, kabilenin övünç günlerini yad ederlerdi.

Her kabile, kendi olaylarını rivayete ve zaman zaman da o rivayetlere katkıda bulunma konusunda çok titiz davranır, bilgileri selef, halefe teslim ederdi. Bu da, şiirler ve rivayet yoluyla gelen haberleri ezberleme ve yayma gayretini doğururdu. Şairler ise kabilelerinin övünmelerini olduğu gibi alırlar ve kasidelerinde onu nazım haline getirirlerdi. Hasımlarına karşı bu şiirlerle övünürler ve onları tenkitte yine bu şiirleri kullanırlardı.

Kabile bağlılığı bölge bağlılığına dönüşünce, haberlerin rivayeti de bu bağlılığa tabi olmuştur. Aynı kandan olmalarına rağmen Kufeliler, Basralılara; Basralılar, Kufelilere; Basra Temimileri de, Kufe Temimile-

rine; Temim kabilesinden olmayan Basra kabileleri de, Kufe Temimilerine, tarihi olaylarla üstünlük taslamışlardır.

4- Olayların rivayetinin dördüncü sebebi, insanların tabiatındaki geçmiş yad etme lezzetidir. Geçmiş yad etmenin en iyisi de haberlerin rivayetidir. Ayrıca, haberlerin rivayetine bağlı olan şeylerle, onun usulü savaşdaki mücadeleler ve hasımlıktaki kişiler de önem taşımaktadır ki bu da tarihin ta kendisidir.

Kabilevi bağlılıklarını zikrettiğimiz bu kabilelerde, her ilmin çekirdeği, dilden dile nakil yoluyla idi. Bu sebeple tarihlerine de, nakil yoluyla başladılar. Bu haberleri gören ve onlara iştirak eden, birinci nesil bunları rivayet etti. Onlardan sonraki nesil ise bu rivayetleri aldı. Bazıları ise, hadis kitaplarında gördüğümüz gibi, o haberlerden değişik hadisleri kaydetti. Öyle ki, ikinci asra geldiğimizde, tek bir hadisenin haberlerini toplamaya başlamış insanları görürüz. Daha sonra, bu haberlerin bir kısmı diğer bir kısmı ile birleştirildi. Böylece, risalelerde ve kitaplarda tedvini oluştu.

Bu hususta da bir topluluk şöhret buldu ki onların öncüleri şunlardır.

EBU MİHNEF LUT BİN YAHY A EL-EZDİ

Tam ismi, Ebu Mihnef Lut Bin Yahya Bin Said Bin Mihnef Bin Süleym el-Ezdi'dir. Dedesi Mihnef sahabi idi. Sünen kitaplarında onun rivayeti olan bazı hadisler vardır. Onun hayatını İbn Hacer, "**El-İsabe Fi Temyiz-i es-Sahabe**" de anlattı. İbn Nedim onunla ilgili olarak, "Ebu Mihnef Hz. Ali'nin taraftarıdır." demektedir. Hayat hikâyesini verdiğimiz torunu Lut bin Yahya'nın, Şia taraftarlığını dedesinden miras aldığı görülmektedir.

Kamus’un yazarı ise, Ebu Mihnef’in yalan haber rivayet eden, Şia taraftarı, te’lifçi ve hadisi kabul edilmeyen kimse olduğunu belirtmektedir.

O, birçok kitap te’lif etti. Bütün kitapları, İslam tarihi meselelerinde ayrı ayrı konularda idi. Sadece, **“Rustükbaz”** isimli kitabı bu konularla ilgili değildir. İbn-i Nedim ve **“Fevat el- Vesiiyyat”**ın yazarı, onun kitaplarının sayısını, otuz üç olarak gösterirler. Bu kitaplardan bazıları şunlardır; **Kitap er-Ridde, Kitap Fütuh eş- Şam, Kitap Fütuh el-İrak, Kitap el-Cemel, Kitap el-Sıffin, Kitab-ı Maktel-i Ali, Kitab-ı Maktel-i Hucr bin Adıyy, Kitab-ı Maktel-i Hüseyin, Kitab-ı Vefat-ı Muaviye, Kitab Necde el-Hururi, Kitab el-Ezarika, Kitab Halid B.Abdullah el-Kasri** ilh. Görülüyor ki her kitap, bir meselenin açıklaması ve sanki o büyük kitaptan bir bölümdür. Hariciler ve Hz. Ali’nin etrafında dönen olaylarla ilgili bilgi vermekle tanınmıştır. Yazdıklarının çoğu, Emevi asrında meydana gelen hadiselerle ilgilidir.

Yazdıklarından anlaşıldığına göre o, Şia taraftarı olduğu bilinmesine rağmen Emevilere yakınlığını gizlemiyordu. İbn-i Cerir et- Taberi’nin tarihinde naklettiğinin dışında, bize sahih bir kitabı ulaşmadı. Onu araştırmak isteyen, Taberi’nin ondan naklettiklerini bir araya getirmesi ve ulaştığı sonuçları, Prof: Welhausen’in yaptığı gibi ortaya koyması gerekir. Taberi’de yer alan bu kitaptan anlaşıldığına göre, Lut bin Yahya, hadiselerin tertip ve tanzimine önem vermedi. Çünkü te’lif işinde öncelik, gayrette bulunmadadır.

Kamus yazarının bize naklettiği gibi, hadisçilerden bir çoğu onu suçlamıştır. Ebu Hatim, “O hadisi metruktur.” demiştir. Darekutni’nin değerlendirmesi ise; “O, Yalan haber uydurur. Hadisi metruktur.” şeklindedir. Yine, onun hakkında meçhul bir cemaatten

rivayette bulunduğu belirtilmiştir. Ebu Mihnef, 157 H. senesinde ölmüştür. İbn-i Nedim, şöyle bir nakilde bulunmuştur; “Alimler diyor ki; Ebu Mihnef, Irak meselelerinde, Irak’ın fethinde ve haberlerinde diğerlerinden daha çok bilgi sahibi idi.” Medaini, Horasan, Hint ve İran meselelerini iyi biliyordu. Vakıdı ise, Hicaz .ve siyer meselelerinde bilgili idi. Şam’ın fethedilmesi meselesinde ise üçünün bilgi seviyesi beraberdi.⁴³ Ebu Mihnef’in yazı üslubu, kolay ve anlaşılır tarzdadır.

SEYF BİN ÖMER

Tam ismi, Seyf b. Ömer el-Kufi el-Esedi et-Temimi’dir. Hemen hemen Ebu Mihnef ile muasırdı. İbni Nedim, onun “**Kitab el-Fütuh el- Kebir ver-Ridde**”, “**Kitab el-Cemel ve Mesiri Aişe ve Ali**” gibi kitapları vardır demektedir. Bize, Ridde savaşları ve ilk fetihlerle ilgili Taberi’nin iktibas ettiklerinin dışında, bir şey ulaşmadı.

Şia âlimlerinin büyüklerinden Cabir el-Cu’fi ei-Kufi, onun şeyhlerindendi. Cabir ise, Şa’bi ve diğerlerinden ilim tahsil etmiştir. Welhausen ve Caetani gibi araştırmacılar, gayretlerini Taberi’nin Seyf’den naklettiğini araştırmaya yönlendirmişlerdir. Araştırmacılar, güvenilir diğer tarihçilerin naklettiği ile onun naklettiğini mukayese etmişler ve onu daha tafsilatlı olmasına rağmen, daha az dikkatli bulmuşlardır.

Muhaddisler ona güvenmemişlerdir. İbn-i Hacer, “Tehzib”inde onu zayıf gördüklerini bildirmiştir. Tirmizi’nin ahad olarak rivayet ettiği dışında, kimse ondan rivayette bulunmamıştır. Üslubu, kuvvetli ve tesirlidir. Anlattığı şeylerde kabilesi Temim ile övünmüş, kabilesinin makamını güzel bir şekilde yücelterek renklendirmiştir. İbn-i Hacer, onun 170 H. senesinden sonra öldüğünü bildirmiştir.

EL-MEDAINİ

Asıl ismi, Ali b. Muhammed el-Medainî'dir. Abdurrahman b. Semura el-Kureyşî'nin azadlısı ve Basra'lıdır. Medainde oturduğundan, oraya nisbet edilmiştir. Abbasi devletinin ilk zamanlarında, 135 H. senesinde doğmuştur. Yaklaşık 90 yıl yaşamış ve 225 H. senesinde ölmüştür.

Medaini, İshak b. İbrahim el-Mavsili'ye ulaşmış, onun evini hiç terk etmemiş ve ölümü de, onun evinde olmuştur. Bir akşam, merkebinin üzerinde oraya uğradığında, Yahya b. Main ona; "Nereye ya Ebu Hasan?" diye sormuş, o da, "Kollarımı, baştan sona dirhem ve dinarlarla dolduran şu kerem sahibine gidiyorum" demiştir. Yahya b. Main, "Kim bu?" deyince, "Ebu Muhammed bin İshak el-Mavsilidir"⁴⁴ diye cevap vermiştir.

Medaini, aynı zamanda bir, kelamcı idi. Ma'mer b. Eş'as'dan kelim tahsili görmüş, fakat edebiyat ve tarih sahasında şöhret bulmuştur. Birçok te'lifi vardır. Fihrist'in yazarı İbn-i Nedim, onun 239 kitabını sayar. Yakuti, "**Mu'cem**"inde, bunun sayısını daha fazla göstermektedir. Bu kitaplar, İbn-i Nedim'in taksimine göre, Peygamberin (SAV) siyeri, Kureyş haberleri, Eş'rafın nikahları ve kadınların haberleri, Halifelerin haberleri, Hz. Osman'ın öldürülmesi, Cemel vakası, Ridde olayları, Fetihler, At, Yarışma ve anaya nesep olarak bağlanma gibi Arapların adetleri ile şairlerin hayatları, hulasa olarak çok değişik mevzularda kitaplardır.

Biz, buradan onun İslam Tarihi konularında çok geniş bilgi sahibi olduğunu görürüz. Öyle ki, onun eserlerinin isimleri, Yakuti'nin "**Kitab-ı Mu'cem el-Üdeba**" isimli eserinde, altı sayfa tutar. Üzücü olan, yakın bir zaman olmasına rağmen, (Abdulkahir el-Bağdadi zamanında) bu kitapların hepsi kayboldu.

44 Yakuti, Mu'cem el Üdeba, V/310

Abdulkahir el- Bağdadi, Hazanet el-Edeb isimli eserini te'lif ederken, onun bazı kitaplarından istifade etti. O kitaplardan, sadece Taberi'nin ve Mesudinin kitaplarında, İkd el-Ferid ve Eğanide, İbn-i Ebu el-Hadid'in, **Nehc'ül-Beleğâ'sında** rivayet ettiklerinin ve (Mibred) Müberred'in **Kamil'de**, **Ensab el-Eşraf'da** ve **Ahbar el-Havariç'de** rivayet ettiğinin dışında bir şey kalmamıştır. Sa'leb en-Nahvi onunla ilgili olarak; Kim, cahiliye haberlerini öğrenmek isterse, Ebu Ubeyde'nin kitaplarını, İslam haberlerini öğrenmek isterse de, Medaini'nin kitaplarını alsın demiştir. Hatip el-Bağdadi ise onu, insanlık tarihini, Arap haberlerini ve neseplerini, fetihleri ve megaziyi, şiir rivayetini bilen ve bunlarda güvenilir biriydi diye vasfetmiştir.⁴⁵

Özet olarak hadisçiler, daha önce isimlerini zikrettiğimiz diğer iki kişiye hücum ettikleri gibi, Medaini'ye hücum etmemişlerdir. En meşhur hadis tenkitçisi olan Yahya b.Main, Medaini'yi güvenilir bulmuştur. EI-Medaini, Halife Me'mun'la beraber olmuş, ona, Emevilerin, Hz. Ali ve oğullarına zulümlerini anlatmıştır. Me'mun, bunun üzerine ona, "Kaygılanma, Allah onların üzerine dirilerine de, ölülerine de lanet okuyanları gönderdi." demiştir. Yani Şia'nın kadınlarının ve erkeklerinin neslinden gelenlerin, onlara lanet ettiğini ima etmiştir.⁴⁶ Medaini'nin, Abbasi Devleti ile ilgili haberlerde, onları desteklediği ve onlara yardımcı olduğu anlaşılmaktadır.

ZÜBEYR BİN BEKKAR

Medaini'nin, ileri gelen öğrencilerinden ve Abdullah b. Zübeyr'in neslindendir. Daha önce görüldüğü gibi ailesi" siyer ve geniş ilimlere vakıf olmaları yönüyle tanınmıştır. Zübeyr, Abbasiler döneminin önde gelen

⁴⁵ Tarih-i Bağdat,XII/55

⁴⁶ Tabakat el Üdeba, V/311

edip ve âlimlerinden, ayrıca Medaini'nin tarih ilmini taşıyan kimse idi. O'nun, “**Kitab-ı Neseb el- Kureşsiyyin**” gibi te'lif ettiği eserleri vardır. İbn-i Nedim, ona ait 31 kitap ismine yer vermiştir. Bunların bir kısmı tarih sahasında, bir kısmı da edebiyat sahasında idi. Zübeyr, 84 yaşında 256 H. senesinde Mekke'de kadı iken vefat etmiştir.

Genel olarak Ebu Mihnef, Seyf b. Ömer, Medaini ve emsallerinden oluşan bu kuşağın te'lifleri, birbirine bağlı olarak tertib ve tanzimi yapılmış, geniş kapsamlı ve her şeyi içerir bir durumda değildi. Onlardan nakledilen bilgiler de buna delalet etmektedir. Tertip ve tanzim işi ise, İbn-i Cerir et- Taberi ve Belazuri'nin kuşağı olan, onlardan sonraki kuşakta çoğaldı. Taberi, olayları almada daha tanzimli, hadiselerin birbirine bağlanmasına ve senelerin kronolojik tertip edilmesine daha meyilli idi. Onun tefsirinde yaptığı gibi, kendinden önceki tarihçilere, te'lif ettiği şeylerin özünü toplaması yönünden bir üstünlüğü vardır.

Bu yüzyılda, zikrettiğimiz İslam tarihi yazarlarının çoğunun, Iraklı olduğu göze çarpar. Ebu Mihnef ve Seyf b. Ömer, Kufeli; Medaini Basra'lıdır. (Önce Medain'de, sonra Bağdat'ta oturmuştur.) Zübeyr b. Bekkar, Medineni olmakla birlikte, Irak'ta uzun zaman yaşamıştır. Bunun tersine, Sire ve Megazi yazarların çoğu da gördüğümüz gibi Medine'lidir.

Medine'lilerin Siyer konusunda çaba sarf etmelerinin sebebini de yukarıda açıkladık. Fetihlere ve sonrasındaki olaylara gelince, onlara iştirak edenlerin çoğu, Irak'da oturuyorlardı. Bu fetihlerle ilgili haberleri konuşuyorlar, çocuklarına da rivayet ediyorlardı. Emevi Halifesinin Şamda olmasına rağmen, bu haberlerin

tedvininde Şam'lılardan daha güçlü idiler. Abbasi Hali-
feleri geldiğinde, tarihçilerinin Iraklı"ardan olması da
tabiidir.

III. BÖLÜM

NESEP İLMİ

NESEP İLMİ VE İLK NESEP ALİMLERİ

Müslüman tarihçilerin temayüz ettiği üçüncü disiplin ise nesepler ilmidir. Araplar tabiatları gereği, kabileler halinde yaşıyorlardı. Kabile, aile gibi bir birlik sayılır, ferdin şahsiyeti, orada çok ileri bir seviyede yok edilirdi. Ferdin getirdiği övünç, kabilenin övüncü, işlediği utanç da, kabilenin utancı sayılırdı. Şair kabile için şiir söyler, hatip kabile için hitap eder, elçiler kabilenin adına elçi olurlardı. Bu şekilde kabile bağlılığı, onların şahsiyetlerine, düşüncelerine ve bizzat kendilerine hâkim olurdu.

İslam geldiğinde, “din kardeşliğini” kabile bağının yerine koymak istedi. Bu sayede kuvvetli bir dini bağ gerçekleşmesine rağmen, kabile bağını tamamen yok edemedi. Müslümanlar, savaşlar esnasında kabilevi bağlılıklarına devam ettiler. Hz. Ömer bile haraç divanını topladığında, işe önce Peygamberin amcası Hz. Abbas, sonra Haşim oğullarını, sonra şeref yönüyle ileri gelen diğer kimseleri çağırarak başlayarak dini itibarla, kabilevi itibarı beraber gözetti..

Kabileler, İranlılarla ve Bizanslılarla olan savaşlarda elde ettikleri başarılarından dolayı övünüyorlardı. Aynı övünmeyi aralarında cereyan eden savaşlardaki başarıları sebebiyle de yapıyorlardı. Emevi taraftarı Cerir, Ferazdak ve Ahtal’i, bu manada kabile-

leri heyecanlandırırken görürüz. Cerir, Temimli Ahtal ve Kays'a karşı, Tağlibli olmakla övünüyor, onlara karşı övünç kaynağı olan şeref günlerini sayıyordu. Cerir, Ferazdak'a Temim'den kendi boyu ile Ferazdak, Cerir'e Temim'deki evi ile övünüyordu. Bu hususta, onların yaptıklarıyla, cahiliye döneminde yapılanlar arasında fark bulunmuyordu. Emeviler de, tam bir Arap hayatı sürüyor, kabilevi bağlılıkla savaşıyorlar ve başkalarına karşı bu bağı silah olarak kullanıyorlardı.

Şüphe yok ki bütün bunlar, neseplerin ezberlenmesine sebep teşkil etmiştir. Nitekim bu da gerçekleşmiş, Bizanslılar ve İranlılar, Araplara boyun eğince insanlar, Arap ve Mevali (Arap olmayan) olarak iki kısma ayrılmıştır. Bu şartlar altında, Arap ırkçılığı ve bağlılığı da artmıştır.

Abbasi Devleti geldiğinde ise milliyetçilik ortaya çıktı. Milliyetçiler, Arapların ve her kabilenin ayıplarını araştırmaya ve bunları abartmaya başladılar. Araplar için övgü, milliyetçilik içinse ayıpların sayılması olan bu durum, kabilelerin tetkikinde yeni bir yönlendirme oluşturdu. Bütün bunlar nesepleri inceleme, onu tedvin etme ve bu hususta bir şeyler yazma gayretini ortaya çıkardı. Bunun neticesinde de siyer, megazi ve İslami olayların tarihinin yanında, tarihte yeni bir dal daha neşet etti.

İLK NESEP ÂLİMLERİ

İslam'ın ilk döneminden itibaren, nesepleri ezberleme yönüyle bir grup şöhret bulmuştur. Ebu Bekir (RA), sahabe döneminde nesepleri bilen birisi olarak tanınmıştır. Ebu Bekir'in, Arap kabileleri ve onların boylarına ilişkin geniş bilgisi olduğuna delalet eden münazaraları ve haberleri rivayet edilmiştir.⁴⁷

47 Bkz. İkd el-Ferid, II/51

DAĞFEL BİN HANZELE EŞ-ŞEYBANİ

Dağfel bin Hanzele eş-Şeybani, nesepleri bilen biri olarak meşhur olmuştur. Hadisciler, onun sahabe sayılmasında ihtilaf etmişlerdir. Çoğu, Rasulullah'ın gününde yaşlı biri olmasına rağmen, ona mülaki olmadığını söylemişlerdir. **"İkd el-Ferid"** yazarı onun, Hz. Ebu Bekir ile neseb konusunda tartışmasına yer vermiştir. O, Hariciler harbinde 70 H. senesinde boğulmuştur. Tarihçiler, neseb konusunda geniş bilgisinin olduğunda fikir birliği etmişlerdir. İbn-i Sirin, onun hakkında; "Alim bir adamdı, fakat neseb ilmi ona galebe çaldı" demiştir. İbn-i Sa'd ise, alim ve nesebde rivayeti olduğunu belirtmiştir. Rivayete göre o, Muaviye'ye ulaşmış, Muaviye onun ilmini beğenmiş ve "Yezid'e git, bu konuda onu da bilgilendir" demiştir.

Onun, neseb ilminde birçok haberleri vardır. Fakat İbn-i Nedim'in belirttiği gibi **Musannef'i** yoktu. **Musannef'inin** olmaması belirttiğimiz bu dönem için tabii bir hadisedir.

Neseb ilmi ile Tabiinden Said b.Müseyyeb de şöhrret bulmuştur. O, neseb ilmini iyi bilirdi. Adamın biri ondan neseb ilmini öğrenmek istediğinde ona, "sen ancak insanların kendine sövmesini istiyorsun" diye cevap vermiştir.

Emevi döneminde, aslen bir Hıristiyan olan el-Bekri de, neseb ilmini bilen biri olarak ün salmıştır. Ru'be b. Accac, ondan neseblerle ilgili rivayetlerde bulunmuştur.⁴⁸

Arap'ların tabiatı gereği her kabilede, kabilenin nesebini bilen bir grup olmuştur. Tedvin asrı geldiğinde, lügat ve edebiyat işinde olduğu gibi bir grup insanlar, bu nesepleri bilen kişilerle görüşüp onlardan bu ilmi

almışlar ve daha sonra bunları kitaplarda tedvin etmişlerdir. Belirttiğimiz dönemde bu ilimle şöhret bulan bir topluluk vardır ki, onların en meşhurları Muhammed bin Saib el-Kelbi ve oğlu Hişam el-Kelbi'dir.

MUHAMMED BİN SAİB EL-KELBİ

Muhammed bin Saib Kelb kabilesinden olduğu için, o kabileye de nispet edilmiştir. Kufe alimlerinden- dir. Onu Süleyman b. Ali el-Abbasi, Basra'ya getirmiştir. Kelbi, Emevi devrinde uzun süre yaşamış ve Abdurrahman b. Eş'as ile "Deyr'ül-Cemacim" hadisesine şahit olmuştur. Karşı çıkmasından da anlaşılacağı gibi, Emevilerle gönül vermemiştir. Dedesi ve babası da Emeviler'e karşı olmuştur. Babası, Mus'ab bin Zübeyr'le beraber öldürülmüş, dedesi Bişr de, Sıffin ve Cemel olaylarında Hz. Ali ile beraber olmuştur.

Muhammed b. Saib, nesepte geniş bilgi sahibiydi. O, neseple ilgili bilgileri, nesep sahiplerinin bilenlerinden almıştır. İbn-i Nedim, Kureyş'in nesebini Akil bin Ebu Talip zinciriyle, Ebu Salih'ten aldığını bildirmiştir. Kinde'nin nesebini de, Ebu Kennas el-Kindiden, Ma'd bin Adnan'ın nesebini ise Neccar b. Evs el-Advan'dan almıştır. 146 H. senesinde vefat etmiştir.

HİŞAM EL- KELBİ

EI- Kelbi'nin oğludur ve babasının takip ettiği yolu tamamlamıştır. O, neseb ilminde, Arapların güncel yaşantıları, haberleri ve ayıplarında bilgi sahibi idi. Ona ait bir çok kitab vardır. İbn-i Nedim, onları isimlerini sayarak çeşitli dallara ayırmıştır. Bunlar kabileler arası anlaşmalarla ilgili kitaplar, hayırlılar, aileler, karşılıklı nefretler ve dostluklar, ilk dönem haberleri, İslama yakın cahiliyye dönemi ile ilgili kitaplar, İslam haberleri

ile ilgili kitaplar, bölgelerin haberleri ile ilgili kitaplar, şair ve Arapların günlük yaşantıları ile ilgili kitaplar, Yemen'in soyu ile ilgili kitaplar, diğer soylarla ilgili kitaplar gibi çok değişik konularda kitaplardır.

İbn-i Nedim'in, ona ait olarak saydığı kitapların sayısı 140'a ulaşır. Bize onlardan kalan, birkaç kütüphanede yazma olarak bulunan, **Kitap el-Ensab**, **Kitab-ı Neseb-i Fuhul el-Hayl fil-Cahiliyye vel- İslam**, Mısır'da basılmış olan **Kitap el-Esnam** isimli kitaplarıdır. Bunlar, onun te'liflerinden Taberi, Yakuti'nin Mucem'i, İbn-i Enberi'nin, **Kitab-ı Şerh-i lil-Mufaddllıyyat**, **İkd el-Ferid**, **EI-Egani** ve diğerlerindeki alıntılardır.

Hadisciler, onu ve babasını suçlamaktadırlar. Ebu Hatim, Muhammed bin. Saib hakkında; "Onun hadisini terk etmede, birlik olun. Çünkü bir topluluk, onu yalan hadis uydurmakla itham etti" demektedir. Ahmet bin Hanbel de, "Kim, ondan hadis rivayet ediyor? O, nesep ve hatıra âlimidir. Kimsenin ondan hadis rivayet ettiğini zannetmiyorum" demektedir.⁴⁹

Egani de, çeşitli konularda Hişam'ı incelemekte ve onu yalan hadis uydurmakla itham etmektedir. İbn-i Kelbi'nin Düreyd bin Samme'den aldığı bir haberi naklettikten sonra; "İbn-i Kelbi'den zikrettiğim, bu haberlerin hepsi mevzudur. Uydurma rivayetler, bu haberlerde ve İbn-i Kelbi'nin şiirlerinde açıktır. Düreyd Bin Samme'nin divanının, diğer rivayetlerinde buna benzer şeyleri görmedim. Bu rivayetler, İbn-i Kelbi'nin yalanlarındandır. Ben bunu ancak, insanların rivayet ettiği ve birbirlerine naklettikleri bu kitaptaki bilgilerden, herhangi birinin kaybolmaması için zikrettim" demektedir.⁵⁰ Egani, birden fazla konuda buna benzer şeyleri

49 Hatip el- Bağdadi, XIV/46

50 El Egani, XIX/19

yapmaktadır. İbn-i Hallikan'da, ondan bir rivayette bulunmaktadı ki, uydurma olduğu bütün açıklığıyla ortaya çıkmaktadır.⁵¹

Hişam, Me'mun'a ulaşmış ve onun için neseb konusunda,"**el-Ferid**" isimli kitabı tasnif etmiştir. Cafer bin Yahya el-Bermeki ile beraber olmuş ve onun için "**el-Muluki**" isimli, neseple ilgili kitabı te'lif etmiştir. O, 204 H. senesinde ölmüştür.

Neseb konusunda, bunların dışında şöhret bulan kimselerden birisi de, asıl adı Suhaym olan Ebu Yakzan en-Nessabe'dir. Neseb konusunda, "**Neseb-i Temim**" ve "**Neseb-i Handef**" gibi birçok kitap te'lif etmiştir. Medaini'nin şeyhi idi. 190 H. senesinde ölmüştür.

Milliyetçiliğin, bu asırda yaptığı işler, yukarıdaki bilgilere bağlı olarak gelişmiştir. Ebu Ubeyde'nin, **Kitab el-Mesalib**, **Kitab-ı Mesalib- bi Ehille**, **Kitab-ı Ed'lya'ül-Arap** isimli kitapları, Allan eş-Şuubi'nin ayıplarla ilgili, **Mesalib-i Kureyş**, **Mesalib-i Temim bin Mürre**, **Mesalib- i Beni Esed**, **Mesalib-i Beni Adiyy** ilh. kitapları, Heysem bin Adiyy'in **El-Mesalib el-Kebir** isimli Arapların ayıplarını içeren kitapları ve bunların benzerleri, hususi açıdan sadece nesepleri ortaya koymuşlardır. Bu da, milliyetçi duygulara tabi olarak, Arap kabilelerinin, ayıplarını sayma ve onları teşhir etme çabalarını oluşturmuştur.

IV. BÖLÜM

MİLLETLER VE DİNLER TARİHİ

MİLLETLER VE DİNLER TARİHİNİ YAZMAYA SEVK EDEN SEBEPLER

Tarihin dördüncü bir çeşidi de, bu anlattığımız asır ve bundan öncesinde ortaya çıkmış tır. Bu çeşit Rum ve İranlılar gibi, diğer milletlerin tarihi ile Yahudilik ve Hristiyanlık gibi diğer dinlerin tarihidir. Bu çeşidin ortaya çıkmasını gerektiren sebepler şunlardır.

1-Bazı Halifeler, fetihlerde bulunmuş ve fethetmiş oldukları bölgelerde yaşayan milletlerin haberlerini öğrenmek ihtiyacını duymuşlardır. Bu fethedilen yerlerde yaşayanların işlerindeki tertib ve nizamlarını öğrenmek yoluyla da onlardan istifade etmek, onlardan gelebilecek tehlikelere karşı, durumlarına vakıf ve hazırlıklı olmak için onların tarihini öğrenmek lüzumunu hissetmişlerdir. Fethedilen bu bölge ve burada yaşayan milletlerin, tarihini genel olarak öğrenmeyi arzu etmeleri de bu konuda etkili olmuştur.

Mesudi; Muaviye'nin hayatını anlatırken onun, gecenin bir kısmını Araplar ve günlük yaşayışları, İran Şahları ve onların yönettiklerine karşı siyasetleri, diğer milletlerin kralları, harpleri, hileleri, onların tebalarına karşı siyasi uygulamaları gibi haberleri ile birlikte, geçmiş milletlerin haberlerini dinlemeye ayırdığını zikretmektedir.

Bu gibi haberleri dinlemeye örnek olması açısından, “**Tercümet-ı es-Seffah**”da Ebu Bekr el-Hezeli;

“Birgün Seffah, Nuşirevan'ın doğudaki bazı harplerini ve bazı milletlerin krallarıyla olan harpleri ile ilgili bir konu anlatıyordu.” denilmektedir.

Asırlarında kendilerinden daha büyük devletin varlığını tasavvur edemediğimiz Emevi ve Abbasi gibi devletlerin yöneticileri bazen savaşır, bazen de barış yaptıkları komşu milletlerin durumlarını tam bir şekilde bilmiyorlardı. Kitaplar, o milletin ve yöneticilerinin aralarında dolaşmaktaydı. Şüphesiz bu milletlerle, bu iki devlet arasında anlaşmalar bazen devam ediyor, bazen de bozuluyordu. Bu durumda, bu milletlerin birbirlerinin devlet başkanlarının durumlarını ve tarihlerini öğrenmeye zorluyordu.

2- İslam, fethettiği milletlerin çoğuna hükümlerini hakim kılmıştır. Bu fethedilen devletlerin ahalisinin çoğu da, İslam'ı kabul etmiştir. Bu kişiler ikinci nesilde Araplaşmış ve Arapça'yı iyi bir şekilde konuşup yazmışlardır. Bu insanlar, milletlerinin tarihlerini babalarından ve kendi insanlarından öğrenmişlerdir. Irki duygular, övünmek amacı ve gizli vatani hırs onları, kendi milletlerinin tarihini yazmaya sevk etmiştir.

İran asıllı İbn-i Mukaffa, "Hudayname" isimli kitabı tercüme etmiştir. Bu kitap, İranlıların ilk dönemlerinden, kitabın yazıldığı zamana kadar olan tarihlerini anlatmaktadır. Aynı yazar "Ayyinname" isimli kitabı da tercüme etmiştir. Bu kitap ise İranlıların sistemleri, adetleri ve kanunlarından bahsetmektedir. Yine Nuşirevan'ın hayat hikayesini anlatan "Taç" isimli kitabı da tercüme etmiştir.

İshak b. Yezid, "İhtiyarname" olarak bilinen İranlıların siyer kitabını Farsça'dan Arapça'ya nakletmiştir. Süryaniler de, kendi milletlerinin tarihleriyle Yunanlıların ve onların filozoflarının ve alimlerinin bilgilerini Arapça'ya nakletmişlerdir. .

Abbasi asrında tercüme hareketi canlandığında çok kimse, Arapça ile birlikte Farsça, Yunanca ve Hintçe gibi değişik dilleri konuşuyorlardı. Bu kişiler, içinde bulundukları konum itibarı ile değişik milletlerin tarihlerine de muttali olmuşlar ve bunları Arapça'ya nakletmişlerdir. Bütün bu kitaplar, Arapça konuşanların elinde değişik milletlerin haberleriyle ilgili kaynakları oluşturmuştur. Bunlar, Taberi ve Taberi'den sonra gelenler için başvurulacak kaynaklar olmuştur.

3- Kur'an, Yahudi, Hıristiyan, Sabii ve Mecusi'lerin haberlerinden bir çoğunu içermektedir. Bu bilgileri öğüt olması açısından kısa ve öz olarak vermektedir. Müfessirler, bu konuların açıklamalarını genişletmek istemişlerdir. Müfessirlerin ellerindeki Yahudi, Hıristiyan ve bunların dışındaki dinlerle ilgili bilgiler ise, Tevrat, İncil, bunların şerh ve haşiyelerinde yazılı olanlardır.

İbn-i Nedim Müslümanların bildiği, Yahudi ve Hıristiyanlara ait Arapça'ya tercüme edilen birçok kitabın varlığını bildirmektedir.

Bütün bu bilgilere ilave olarak; Yahudi ve Hıristiyanlardan birçok kimse, Müslüman olmadan önceki geniş bilgileri zihinlerinde taşıyarak İslam'ı kabul etmişlerdir. Kur'an, bu insanlardan bazısını "Kendilerinin de Kitap ilmi olan kimseler" olarak tanımlamıştır. Bunların ve sonrasında gelenlerin ilmi, tarihçilerin Yahudi, Hıristiyan ve bunların dışındaki milletlerin tarihini yazarken dayanakları olmuştur. Tarihçiler, Yahudi ve Hıristiyan asıllı olup İslam'ı kabul etmiş olan kimselerden bilgileri nakletmişler ve kitaplarına almışlardır. Buna örnek olması açısından daha önce İbn-i İshak'ın Tevrat'tan nakilde bulunduğunu görmüştük.

Eğer biz Taberi'nin “**Tarih EI-Ümem Vel- Mü-luk**” isimli kitabını incelersek, bu kitapta her milletin haberlerini rivayet edenleri, Taberi'ye ulaşınca kadar

kim birinci tabakada, kim ikinci tabakada öğrenebiliriz. Taberi, alemin yaratılışı ve onunla ilgili haberleri, çoğunlukla Vehb bin Münebbih'den nakleder. İbn-i Cüreyc er-Rumi'den de buna benzer haberlerle Nasrani'lerin haberlerini nakleder. Ravilerinin çoğunu ise, Abdurrahman bin Danyal ve Esbat gibi Yahudi ve Hıristiyan asıllı kimseler olarak görürüz. Bazı yerlerde de, rivayet zinciri "Amr, Esbat'dan, o da, Es-Süddi'den" gibi tek olur. Mesela: İran'lıların tarihini anlatırken "Alimler, Araplar ve İran'lılardan geçmiş milletlerin haberlerini şöyle zikrettiler." demektedir.

Taberi'nin zikrettiği ve başlangıçtan zamanına kadar olan her milletin üzerinde durulur, ravileri sayılır, rivayet zinciri belirtilir ve onlar hakkında bilgi verilir-se konu dağılır. Daha sonra, Taberi ile ilgili tekrar bilgi verileceğinden, bu bilgi ile yetinilmelidir.

Müslümanlar, bu metot üzerine, Yahudilerin, Hıristiyanların, Süryanilerin, Babil krallarının, İranlıların, Bizanslıların vb. tarihlerini yazdılar. Dikkat edildiğinde tarihin bu kısmı ilk olarak zamanın uzunluğundan, ikinci olarak, nakildeki dikkatsizlikten, üçüncü olarak da, her milletin, kendi haberlerini abartmasından dolayı, destanlar ve mevzu haberlerle dolu olduğu görülür.

V. BÖLÜM

BİYOĞRAFİ TARİHÇİLİĞİ

BİYOĞRAFİ YAZMAYA SEVK EDEN SEBEPLER

Tarihin beşinci çeşidi ise, alimler ve raviler hakkında bilgi vermek manasına gelen, “Teracim Ercical”dir. Müslümanlar, ilk günlerden itibaren hadis ricalinin biyografisi konusuna, özel bir gayret göstermeyle tanınmışlar, bu sahada, kendi asırlarındaki diğer milletlere de üstünlük sağlamışlardır. Bir hadis veya bir haberi rivayet etmiş olsa bile, ilmi ve marifetiyle tanınan birisinin ortaya çıkması halinde, alimler onun bulunduğu yere, bu haberi almak için gitmişlerdir. Bir alim, kendisinden başkasının ulaşmadığı, bu insanlardan, bir kadın veya bir erkeğe muttali olmayı, büyük bir zafer saymıştır. Ondan aldığı şeyi kaydedip, işittiğini de rivayet etmiştir.

Kendisinden, haber veya hadis rivayet edilen veya ilmi ve marifetiyle şöhret bulan kimse öldüğünde, tarihçiler onun soyunu, gelmiş olduğu kökeni tedvine koşmuşlardır. Ayrıca gezdiği beldeleri, ilim aldığı şeyhleri, hayatında ona anlatılan hadiseleri, ölüm tarihini ve bunların dışındaki bilgileri de kaydetmişlerdir.

Bu işin temeli, İslamın ilk asrından itibaren hadis kitaplarını dolduran, Ebu Bekr, Ömer, Osman, Ali, Talha, Zübeyr, Sa'd bin Ebu Vakkas, Abdurrahman bın Avf, Ebu Ubeyde bin Cerrah, ve bunların dışındaki bazı

sahabelerin faziletleri hususunda gelen haberlere dayanıyordu. Bu sahabelerin hayatı hakkında bilgi verme, sonradan gelenler için, bu yola tabi olarak diğer sahabelerin, tabiinin ve onlardan sonrakilerin faziletleri üzerinde durmaya bir çağrı oluşturunuyordu.

İlmi hareket genişleyip hadis rivayetleri çoğalınca, alimler kendilerini, adil-sadık ve kazib veya (meşuk) ravi sınıfları arasında gördüler. Bunun üzerine, şahıslar hakkında hüküm vermeye yöneldiler. Daha önce, Abdullah bin Ömer ve Aişe'nin, Ebu Hureyre hakkındaki değerlendirmesi gibi bizzat sahabenin bir kısmının, diğer bir kısmını methettiğini veya cerhettiğini anlatmıştık. Tabiin ve onlardan sonraki dönem geldiğinde ise bu kapı genişlemiş, bir kısım alimlerin diğerleri hakkında övme, yeme, güvenilir veya cerh edilir olma, şeklindeki sözleri artmıştır. Malik bin Enes'den bir çok kimselerle ilgili olarak suçlamalar, aynı zamanda başkaları tarafından da, onun aleyhine yapılan suçlamalar nakledilmiştir. Şehirler büyüdükçe, bu gibi şeyler de geniş bir şekilde artmıştır. Hicazlılar Iraklıların; Iraklılar da, Hicazlıların her şeyini araştırmışlardır.

Bütün bunların hepsi dikkatleri hadis ricaline çevirmiş, alimler de, bu konuya önem vermeye başlamışlardır. Daha önce, Vakıdî'nin "**Kitap et- Tabakat**" isimli eseri telif ettiğini, talebesi ve katibi İbn-i Sa'd'ın da onun yolunda yürüdüğünü görmüştük. Görünen odur ki, onları bu gibi telifleri yapmaya sevk eden sebep, kimden hadis almanın sahih olup, olmadığını ortaya koymaktır. Bu da, hayırlı insanların ve önder şahsiyetlerin haberlerini zikrederek onları övme idi.

Muhaddisler bu bapta dikkat çekici çalışmalar ortaya koyarak, tüm ravileri araştırıp, incelemiş ve tahlil etmişlerdir. Buhari'ye gelince, o Tarih er-Rical konu-

sunda, üç kitap ortaya koymuş, ondan sonra gelenlerde bu konuda onu örnek almışlardır.

Bu alimlerin ve hadisçilerin çabalarını, dilciler ve edebiyatçılar taklit etmişlerdir. Muhaddislerin incelen-diği gibi Asmai, Kesai, Ebu Ubeyde, Kutrep, Hammad ve Half'ül-Ahmer edebiyatçılar tarafından incelenmiş-ler, hadisciler hakkında olduğu gibi, onların da adil ol-maları ve cerh edilmeleri hususunda çeşitli sözler söy-lenmiştir.

Hadisciler, tenkit ile yetinmemişler, bilakis bunu daha ileriye götürerek kişinin değerini bilebilmek için işi, o kişinin hayat hikayesine ve ilim tahsilinde bulun-duğu üstatlarına kadar vardırmışlardır. Edebiyatçılar ve dilciler de aynı işi yapmışlar, taklitçi adımlar atarak ve şairlerin hal tercümeleri, tabakatları ile ilgili kitaplar ortaya koymuşlardır. İbn-i Sellam, muhaddislerin taba-katlarına benzer bir tarzda, “**Tabakat Eş- Şüera**”yı yaz-dı. Daha sonra, İbn-i Kuteybe gelmiş ve bütün şairler için, kısa hal tercümelerini veren Teracim ve Tabakat sahasında telifte bulunmuştur.

Edebiyatçıların, muhaddisleri taklit etmeleri hu-susundaki delilimiz, hadisçilerin tarih olarak onlardan önce olmalarıdır. Emeviler döneminde de cerh ve ta'dil hususunda söylenen rivayetler buluruz. Abbasi devle-tinin ilk başlarında muhaddislerin tenkidi, hangisinin doğru sözlü ve hangisinin yalancı olduklarını ayırmak için, Şu'be bin Haccac ve Yahya bin Said el-Kaddan'ın kitaplar telif ettiklerini görürüz. Bununla beraber bu asrın başlarında, edebiyat ricalinin hal tercümelerini konu eden herhangi bir kitaba rastlayamayız. Tam ak-sine edebiyat ile ilgili biyografi kitaplarını, özellikle “**El-Egani**” gibi, hadisçilerin egemen olduğu günlerde yazılanlarının muhaddislerden etkilendiğini müşahede ederiz.

Bu kitaptaki senetlerin, tamamen muhaddislerin senet metoduna; tabirlerin de, çoğu zaman hadis tabirlerine benzedikleri görülür. Şu rivayet zinciri, bunun açık örneğidir: "Hüseyin b. Yahya, Hammad'dan, O, babasından, O'da, Ebu Ubeyde'den bana bildirildiğine göre; "Allah ile insanlar arasındaki kurallar değişmez" beyti Tevrat'tandır dediğini işitti. İshak, şöyle dedi; Abdullah bin Mervan, Eyyüp'den, o, Zem'an Ed- Dimeşki'den, o da, Osman bin Aişe'den rivayetle; Ka'b'ül-Ahbar, bu beyti yanlış söyleyen bir adamı işitti ve "Kim, bir hayır işlerse, mükafatları yok olmaz. Allah ile insanlar arasındaki, kurallar değişmez" beyti, nefsim kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, Tevrat'ta yazılıdır dedi. İshak, Amri'den nakille şöyle dedi; Yemin ederim ki, Tevrat'ta sahih olan" Allah ile kullar arasındaki kurallar değişmez" ibaresidir.⁵² Bunları okurken, sanki Buhari'nin hadislerinden bir parça okuduğunu hissedersin.

Edebiyatçıların biyografi kitaplarının, hadisçilerin biyografi kitaplarından etkilendiklerinin en büyük görünümü, bu kitaplarda, müelliflerin şahsiyetlerinin gizlenmesidir. "Egani" kitabını okuduğunda, bir kişinin rivayetleri, hadisleri, olayları, şiir ve edebiyatı dikkatini çeker, fakat yazara ait, bir sözü veya bir şiir tenkidini, bir olayla ilgili yorumunu ve buna benzer şeylerinin, çok az olduğunu görürsün. Bu da muhaddislerin metodunun, edebiyatçılar üzerinde etkilerini göstermektedir.

Görülüyor ki, edebiyatçılarda kendilerini nakil dairesine hapsetmişler, sadece anlattıkları ve birilerinin onlara bildirdiği şeyleri nakletmişlerdir. Bu, hadis ilminde caiz olmakla birlikte söz alanının oldukça dar olduğu bir uygulamadır. Çünkü muhaddis, ravi hakkında yapılan doğruluk, yalancılık, cerh ve tadil konusunun dışında verilen bilgileri, önemsemez. Edebiyatı caiz olan ise, söz sahasının geniş olduğu uygulamalar-

dır. Edebiyatçının tenkit ve tahlil yönüyle şahsiyeti, bu konuda güzelliklerin ve eşitliklerin açıklanması, çirkin ve iyinin yerleri gibi şeylerin edebiyat sanatında büyük yeri vardır. Biyografi kitaplarına has olmasa bile, hadisçileri taklit etme edebiyatçıları bu noktaya getirmiştir. Bu metod ise, o asırda telif edilen edebiyat kitaplarının usullerinden olagelmıştır.

Cahız'ın, "el-Beyan Vet- Tebyin", Ibn-i Kuteybe'nin "Uyun el-Ahbar"ı okunduğunda, üstün kudretlerine, ilim ve edebiyatta maharetlerine rağmen müelliflerinin, eserlerinde kişiliklerini öne çıkardıkları bariz bir şekilde görülmez. Şayet Cahız'ın "el-Beyan Ve't-Tebyin"i incelendiğinde, muhaddisler hakkında seçip ve topladığı bilgilerin dışında, kendisiyle ilgili verilmesi gereken çok az bilgi bulabilirsiniz.

Her ne olursa olsun, zaman içinde bu tür çalışmalarda gelişip çoğalmıştır. Kitaplar, alfabetik sıraya ve asırlara göre tertip edilmiştir. Nahivcilerin tabakat kitapları, Şafii, Maliki, Hanefi alimlerinin tabakat kitapları gibi her ilmin ayrı ayrı biyografi kitapları yazılmıştır. Şia'nın tabakatı, Mutezile'nin tabakatı gibi akaid kitaplarının yazarları, benimsedikleri görüşlere ayrılmışlardır. Bağdat alimleri, hakkında yazılmış "Tarih-i Bağdat" gibi, her beldenin alimlerinin tarihleri ile ilgili kitaplar tanzim edilmiştir.

VI. BÖLÜM

AHBAR (UYDURMA HABERLER)

Tarihin altıncı çeşidi ise, hikayeler derecesine düşmemiş “Ahbar” olarak anılan rivayetlerdir. Bunları, vehm ve hayalin ortaya çıkardığı, tarih derecesine yükselememiş, olayları incelenmemiş, onun bunun karışımı şeyler olarak okuruz. Orada hakikat fantazi ile hayal gerçek ile kaynaştırılmıştır. Haberin sahibi, gerçek bir haber rivayet ettiğinde bu habere, kendinden ürettiği gerçek dışı haberleri karıştırır, bunları gerçek ve olan bir olaymış gibi gösterir, tarih gibi de rivayet eder. Olaylar üzerinde de, tarihçinin yaptığı incelemeyi yapmaz.

Bu işi yapanlar, "Ahbariyyun" (Hikayeciler) olarak anılmıştır. Bu, delalet yönünden tarihçi isminden daha az mana ifade etmektedir. Bu isimde, gerçek ile hayal bir arada hissedilir. Bununla birlikte tarihçi, gerçek bir rivayeti tek başına algılayabilir. Sem'ani, "Kitap El-Ensab"ında, "ahbari" kelimesini açıklarken, kelimenin, "ihbar" mastarına nispet edildiğini, nadir haberler ve hikaye rivayet eden kimselere verilen isim olduğunu söylemektedir.⁵³

Bu çeşidi ortaya çıkaran en önemli şey, hoş gece sohbetleridir. Bunların en ilgi çekici tarafı ise, garip bir zarafetin varlığıdır. “Ahbari”ler, bu duyguları taşıyan olmuş bir olayı gördüklerinde onu anlatırlar, eğer bu duyguları o olayda bulamazlarsa, uydurduklarını naklederler. Bazen de, olayın aslı gerçek olur, fakat bu yeterli ilgiyi üzerine çekmeyince onu hayalleriyle tamamlarlar ve fantezileriyle de genişletirler. Öyle güzel bir üsluba

sokarlar ki, haberin hepsi sanki gerçek bir olaymış gibi ortaya çıkar.

Bu özellikleriyle meşhur olan bir topluluk ortaya çıkmıştır ki, Heysem b. Adiyy et-Tai el- Kafi el-Ahbari, bunların en önde gelenlerindendir.

EL- HEYSEM BİN ADİYY ET – TAİ EL-KUFİ EL-AHBARİ

Heysem, Arap asıllı ve Tay kabilesindendir. Babası, Vasıt Araplarındandır. Annesi ise, Menbiç'in cariyelerindendir. Bir topluluk onu hicvederek nesebini inkar etmiştir. Da'bel el-Huzai, bir şiirde onun nesebini şöyle reddetmiştir.

Babama sordum, o, alimdi,

-Şehirde duranların ve bedevilerin haberlerini.

Ona dedim ki; Heysem Adiyli mi ?

-Dedi ki; Ahmet bin Ebu Davut gibi.

Eğer Heysem gerçekten onlardan olsaydı,

-Ahmet kesinlikle İyad'dandı.

Ne zaman İyad, insanları yönetse,

-Tanrı, insanlara kızardı.

Heysem, Hişam bin Urve'nin ve Muhammed bin İshak'ın talebesi idi. Tabakat'ın sahibi İbn-i Sa'd da, Heysem'in talebesidir. İbn-i Nedim onun Nesepler, Ayıplar, Tarih ve Edebiyat sahalarında birçok kitaplarını zikreder.

Heysem, Abbas bin Abdulmuttalip hakkında, bazı şeyler, söylediği için suçlandı ve bunun için senelerce hapsedildi. Bu örnek, Abbasi'lerin ilme müdahale ve tarihe tesir etmelerinin bir başka delilidir.

Hapis olayı onu, Abbasi halifelerine yakın olmaya yöneltmiş, onlarla arkadaşlık yapmış, Mansur, Mehdi, Hadi ve Reşid ile beraber olmuştur. Onlara, uydurma olan haberler anlatmıştır. Mehdi, bir gün "İnsanlar Arapların cimri, egoist, cömert ve hoşgörülü olduklarından bahsedip, bunda da, ihtilafa düşmüşlerdir. Sizin görüşünüz nedir?" diye sormuş, Heysem de şöyle bir olay anlatmıştır: Bir gün, ailemden ayrıldım ve yolda giderken devemi kaybettim. Onu, akşama kadar aradım. Akşam girdiğinde etrafıma bakındım, birden bir bedevi çadırı gördüm ve oraya gittim. Kadın çok aşırı cimri ve bencil, erkek de, cömert ve hoşgörülü idi. Yoluma devam ettim tekrar geceledim. Sonra başka bir çadıra vardım. Burada da kadın, cömert ve hoşgörü sahibi, erkek ise cimri ve bencildi. Bunun üzerine gülümsedim. Bunu gören adam "niçin gülümsediniz ?" diye sordu. Ben de, uğradığım birinci çadırın durumunu anlattım. Adam dedi ki; Eşim, o adamın kız kardeşi, o adamın yanındaki kadın da, benim kız kardeşimdir."⁵⁴ Heysem, böylece hikayeyi Arapların bir kısmının kerem ve hoşgörü sahibi, bir diğer kısmının da cimri ve bencil olduklarını açıklamak için yaldızladı ve süsledi.

Heysem'in uydurduğu bu tip hikayelerin, Arap kabilelerinin ayıplarını göstermek için söylenmiş ve uydurulmuş olduğu ortadadır.⁵⁵ Özet olarak edebiyat ve tarih, onun uydurma ve nadir haberleri, kıssaları ile doludur. Heysem'in, Mısır'da da tesiri vardır. Sem'anî'nin rivayetine göre, Mısır'a gelmiş, oraya yerleşmiş ve bildiklerini anlatmıştır. O, 306 H. yılında Fem-i Silh'de ölmüştür.

Hadiseleri, senelerine göre tertipleyen tarihçilerin en önde geleni olmayı ona nispet ettiler. Bu hususta, kendinden sonra gelen Taberi için örnekti. Muhad-

54 Hikayenin tamamı için bkz. İbn-i Hallikan, II/302

55 Bkz. Mesudi, Muruc ez- Zeheb, II/125

disler, Heysem'e çok sert bir şekilde hücum etmişlerdir. Yahya bin Ma'in, "o, güvenilir değil, aslında hiçbir şey değildi, yalan söylüyordu" demektedir. Bazıları da, onun hakkında, "düşük bir kimsedir, maskesi düştü, kimliği ortaya çıktı" demektedirler. Heysem'in cariyesinin; "Benim efendim, gece boyunca namaz kılar, sabah olduğunda da oturup yalan konuşurdu." dediği rivayet edilmektedir. Ebu Davud da, onun, bir yalancı olduğunu söylemektedir. Nesei ise, "onun hadisi metruktur" demektedir.⁵⁶

Ebu Nuvvas da, onu kendisiyle ilgili bir hadiseden dolayı şiirle hicvederek şöyle demektedir;

"Heysem b. Adiyy her gün dönekliğinde, ağaç üzerindeki semere benzer.

O, bazen mevaliye, bazen de Araplara konup göçerdi. (bir onlardan, bir diğerlerinden görünürdü)

Özünde onu yönlendiren bir dili vardı ki, hala o semerinin üzerinde saldırmaya devam ediyordu.

Andolsun ki, senin önemsendiğin akrabalık, ancak, yakın bir soy bulmaktan başka bir şey değildir,

Eğer, Adiyy'i Sual Oğullarına bağlarsan, nesepl olarak "dal" harfini "ayn" harfinden önceye al" (yani onun ismini "dai" (neseplsiz- çağrılan olarak zikretmektedir.)

Daha önce görüldüğü gibi muhaddisler, tarihçilerin çoğuna saldırmışlardır. Çünkü onların metodu muhaddislerin metodundan daha esnektir. Tarihçiler rivayetlerinde, muhaddislerin incelemesi gibi incelemede bulunmuşlardır. Bunun içindir ki bazı muhaddisler, tarihçileri sadece hadis yönünden suçlamışlar, tarih, nesepler ve buna benzer yönlerden ise onlara karşı çıkmamışlardır.

56 Bkz. Hatip el-Bağdadi, XIV/52

Heysem hakkında hadisçilerin bazıısı; "o, insan ile ilgili işlemleri ve onların haberlerini biliyor ama hadiste kuvvetli değildi" demişlerdir. Tüm bu bilgiler ışığında Heysem, tarih ve ahbar konusundaki haberlerinde, hafif kalmaktan hali olmuyorsa, bu durum tenkitçilerin onu ahbari olarak vasıflandırmasında haklı bir sebeptir.

Bahsettiğimiz bu asırda, Heysem'in dışında da, "ahbari"⁵⁷ olarak bilinen kimseler vardır. Ebu Bekr b. Ayyaş, Yemut b. El-Müzerra gibileri bu yönleriyle tanınmışlardır. Bu sahada, bu kadar bilgi ile yetinmekte fayda vardır.

57 Ahbari kelimesini yazarların hepsi burada kullanıldığı anlamda kullanmamaktadır. Onlar bazen, falan "Ahbaridir" demişler, bunu söylerken yalan söylememiş ve uydurma yapmamış olsa bile güzel ve ilgi çekici hikaye ravilerini kastetmişlerdir. (A.Emin)

DEĞERLENDİRME

Tarihçiler, açıklamalarda bulunduğumuz bir çoğu sonraki asırlarda çıkan, çeşitli tarih dallarına yönelmişler, onları değişik hadiselerle ilgili kitaplardan, her şeyi içeren kitap haline getirmek için tedvin ve tertip etmeye, düzene sokmaya olayları senelerine göre tertibe başlamışlardır.

Bu açıdan bakıldığında şu soru ile karşılaşılır. İslam tarihi, müstakil bir İslami ilim mi? Yoksa başka milletlerden etkilenmiş mi? Bu soruya cevaben deriz ki; Sire tarihi ile ilk asırlarda meydana gelen İslamî hadiselerin tarihi, tam anlamıyla İslamîdir. Bu tarihin gelişmesi, tabii bir gelişmedir ki, bu gelişme ona hariçten bir düzenlemenin etkisinin olmadığını göstermektedir. Her ne kadar bu dönemlerde, Yunanlıların genel tarihi, Tarih-i Buldanı (Memleketler tarihi), Teracim er-Ricalleri, İranlıların yıllara göre tanzim edilmiş tarihleri olsa bile, Müslümanların tarih yazmaya başladıkları dönemlerde, onlardan yapılan hiçbir naklin eseri görülmez. Bununla birlikte, sonra gelen tarihçiler ile Hıristiyan, Yahudi, Rum, İranlı olan diğer milletlerin önceki tarihçilerinin tarih kitaplarından nakil ve etkilene çok açıktır.

Bazen inançlarla tarihin süslenmesi, bazen de kabilelerine ve halifelere bağlılıklarından dolayı tarihçiler, çalışmalarında eskilerden alıntılar yapmış olabilirler. Tarihi, halkın üzerine değil halifeler etrafındaki olaylara bina etmeleri, sosyolojik olayların özelliğinin çoğunlukla ihmal edilmesi, anlattıkları olaylarda dini duyguların galebe çalması, tenkidin zayıflığı, basitliği ve bunun dışındaki unsurlar da bu dönem tarihçiliğinin özelliklerindendir. Fakat tüm bu ayıplar, onların

zikrettiğimiz meziyetlerine baktığımızda, azalmaktadır. Özellikle de onları tenkit ettiğimizde, onların içinde bulundukları çevre ve zaman itibarıyla, kusurlarını ve iyi yönlerini mukayese etmemiz gerekir. Tenkidimizin daha dikkatli ve vereceğimiz hükmün daha doğru olması için, bizim zaman ve çevremize göre mukayese yapmamız doğru olmaz.

Onların dışında hangi tarihçi, onlar kadar zamanlarındaki olayların günlük ve aylık olarak tarihini bilmekle tanınmıştır? Bazı Avrupa'lı tarihçiler, Miladi 1597 senesinden önce, Avrupa'da tarihin yazılmasında bu metodun bilinmediğini söylerler.

Onların dışında hangi tarihçi, isnat gayretiyle tanınmıştır? Hangi erkek, karısına ve cariyesine isnatta bulunmuş, insanların etrafında, evlerinde. dolaşıp, haberleri alıp, işittiği şeyleri gerçeklere uygulamıştır?

Hangi tarihçi, onların asırlarında olduğu gibi rivayet ve işitmeye çok aşırı ehemmiyet vermiştir? Eğer hadis, zayıf ve ta'n edilmiş olursa, sahifeden hadis rivayet etmeye izin vermişlerdir.

Hangi tarihçi, onların yaşadığı devirdeki gibi, zor ve şiddetli anlarda başa gelen musibetlere karşı onlar gibi sabredip, yolların engellerine ve mesafesinin uzunluğuna rağmen, Gana'dan Fergana'ya gidip, sonra da, bütün duyduklarını defter sahifeleri arasına kaydedebilmiştir? Gerçek olan şu ki, onlar kusurlarına rağmen bütün gayretlerini sarf etmişler ve gösteriş yapmamışlardır.

SONUÇ

Sunmuş olduğumuz tefsir, hadis ve fıkıh gibi dini ilimlerden neşet eden değişik dallar ile, edebiyat, nahiv gibi lisan ilimleri ve tarih gibi diğer ilimlere genel olarak bir baktığımızda bunların hepsinin ortak noktalarda birleştiklerini ve ortak kurallara bağlı olduklarını görürüz.

Bunları şu şekilde özetlememiz mümkündür.

1. Bütün bu ilimler, sözlü olarak insanların bazılarının işittikleri ve diğer insanlara naklettikleri bilgilerdir. Bunlarda, bazı bilgilerin dışında tedvine önem verilmeden basit bir şekilde başlamıştır. Daha sonra, yavaş yavaş artan bir şekilde tedvine geçilmiş olmasına rağmen, bu geçiş düzensizdi. Çünkü o dönem insanların gözünde, ilmin tümü tek bir şeydi. Alim ise, Tefsir, tarih, edebiyat ve yasama problemleri arasında ayırım yapmazdı. Onlara göre, bunların hepsi ilimdir ve arasında da fark yoktur. Bu sebeple alim, bir ilmin sınırından bir başka ilmin sınırına intikal ettiğini düşünmeksizin bütün bunların hepsini ortaya koyardı.

Daha sonra ilim, belli noktalar etrafında, yoğunlaştı. İlim dairesi genişlemeye ve bölümleri de artmaya başlayınca, alimlerin çoğunun gücü bunların hepsini öğrenmeye yetmedi. Bu alimlerin bir grubu, tanıdıkları bazı meselelere karşı özel bir ilgi beslemeye başladılar. Kimi, yasama ile ilgili tartışmalara, kimi de tarih gibi tartışmalara ağırlık verdiler. Bu tartışmaların zaman içinde su yüzüne çıkmasıyla, benzer problemler birbirinin etrafında toplanmaya başladı. Böylece ilimde değişik çeşitlenmeler kendini gösterdi.

Bu ilmi gelişme ortaya çıktığında, ilimler kendi sahalarında tanzim edilmiş değillerdi. Mesela, fıkıh ve tarih meseleleri gibi konular dağınıktı. Daha sonra ge-

len alimler, yavaş yavaş bunları düzenlemiş ve benzer olan meseleleri bir konuda toplamaya çalışarak onları ayrı baplara koymuşlardır. Böylece, ilk Abbasi asrının sonuna kadar gelinmiştir.

İlimlerin te'lif edilmesi de, zaman içinde ortaya çıkan ve gelişen hayat şartlarının kanunlarına boyun eğdi. Sosyal şartlar, halledilmesi gereken problemleri ortaya çıkardı. Bu problemler ise; yasama ile ilgili problemler, dil hatalarındaki problemler, yükselmenin talep edilmesi ile ilgili problemler vb gibi çeşitli idi. Düşünen zihinler, bunları çözmeye yöneldi. Halledilen her problem, rivayet edilenler babına girdi. Her nesil, kendilerinden önceki büyük gruplardan bu rivayetleri aldılar ve onlara, kendi karşılarına çıkan ve hallettikleri problemleri eklediler.

O zaman, bu problemlerin hiç biri tanzim edilmiş değil, çoğunlukla tesadüflerin ortaya çıkardığı şeylerdi. Örneğin; bir adam, hatırına getirmeksizin yemin etmiş, Ferazdak, alışılmışın dışında bir şiir beyti söylemiş, Kur'an'dan bir ayet okunmuş, okuyan kimse, ya manası veya mebnası cihetinden bir vakf yapmış, alimler de bütün bunların hepsi ile ilgili tartışmışlar ve değerli görüşlerini bir sonraki nesile bırakmışlardır.

Bu meseleler, üst üste toplandığında ve daha önce zikrettiğimiz gibi tartışmalar ortaya çıktığında, fikir sahipleri bunları ayırmaya, tanzim etmeye ve bunlarla ilgili te'life yönelmişlerdir. Onlardan sonra gelenler ise, bu tanzim işinde daha ileri gitmişlerdir. Bu çalışmalarından sonra, hadiste “**el-Muvatta**” kitabı, fıkıhta Şafii'nin, Muhammed'in ve Ebu Yusuf'un kitapları, lügatte “**El-Ayn**”, nahivde Sibeveyh'in kitabı, Sirede Vakıdı ve İbn-İşhak'ın kitapları gibi kitaplar ortaya konulmuştur

Te'lif, değişik ayrıntılarda da aynı metot içindedir. Mesela: Nahivde, hemze ve lam'ın üzerine; tarihte Cemel vakası, Sıffin vakası ve Hz. Osman'ın öldürülmesi üzerine; lügatte, hurma ve üzüm asmaları, süt ve ana

sütü üzerine yapılan problemler gibi cüz'i meselelerdir. Daha sonra, ilmin bablarındaki telifler ise önce gördüğümüz gibidir.

2. Hadisin toplanması, bütün dini ilimlere temel olmuştur. Bu ilimden tefsir, sire tarihi, fetihler tarihi ve tabakat kitapları dal olarak ayrılmışlardır. Başlangıçta hadis, bütün bunların hepsini içeriyordu. Daha sonra fer'i konular, yavaş yavaş hadisten ayrılarak, isimleriyle ve kitaplarıyla temayüz etmeye başlamıştır.

Dil bilimlerinin kaynağı da dinidir. Nahiv ilminin ortaya çıkışındaki en önemli sebep, Kur'an'ı insanların yanlış okumasından korumadır. Lügatin toplanmasının en, önemli sebebi ise, Kur'an lüğatinin, bilinmesi ve garip kelimelerinin tefsiridir. Daha sonra, bir gayeye vesile olan şeylerin bizzat kendisi, ilim olarak anılmıştır. İşte bunlar, bizim bu bölümde zikrettiğimiz bütün ilimlerin hepsini dini boya ile boyamıştır. Bu ilimler, aynı zamanda dinden ve öğretilerinden çok etkilenmişler ve onun yöneldiği yöne yönelmişler ve onun benimsediği metodu benimsemişlerdir.

3. İlim, her ne kadar başlangıcı son Emevi asırları olsa bile, Abbasilerin döneminde ve onların himayesinde büyük bir gelişme göstermiştir. Bu dönemde te'lif, ilmin dallarından her dala şamil olmuş, müellifler ve telif edilen eserlerin sayısı yüzler ile sayılmıştır.

İbn-i Nedim'in **Fihrist'inde** bu asırda telif edilen eserlerde ortaya koyulanlar bizi şaşkınlık ve dehşete düşürmektedir. Mesele, sadece telif edilen eserlerin sayıca çokluğu değil, aynı zamanda konular üzerinde, Emevi ve Abbasi dönemindeki alimlerin, problemi çözme keyfi- yetindeki farkın büyüklüğüdür. Bunun sebebi de ilimdeki tabii gelişmedir. Abbasiler ilimle çok ilgilenir ve onu teşvik ederlerdi. Bunun dışında kitabın giriş kısmında verdiğimiz sebeplerde bu gelişmeyi desteklemiştir